

ПОДОЛАННЯ РОЗРИВУ: РОЗБУДОВА ПОТЕНЦІАЛУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ОДЕСЬКІЙ, МИКОЛАЇВСЬКІЙ ТА ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ»

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ПРОЄКТУ

ЗМІСТ

ВСТУП ТА МЕТОДОЛОГІЯ	3
ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ	4
1. ЦІЛЬОВІ ГРУПИ ПРОЄКТУ	4
2. ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦІЛЬОВИХ ГРУП, ЯКІ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ПРОЄКТІ ТА ДОСЛІДЖЕННІ	8
2.1. Батьки	9
2.2. Вчителі та асистенти вчителів	11
2.3. Керівники ЗО	14
2.4. Фахівці ІРЦ	14
2.5. Представники районних відділів освіти, департаменту освіти і науки Херсонської, Миколаївської та Одеської обласних державних адміністрацій, центрів розвитку інклюзивної освіти при обласних інститутах підвищення кваліфікації для педагогічних працівників	15
2.6. Представники центрів соціальних служб/центрів надання соціальних послуг	15
2.7. Представники недержавних організацій, які працюють у сфері інклюзивної освіти	15
3. ОБМЕЖЕННЯ, ВИКЛИКИ ТА БАР'ЄРИ	16
4. ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ЯКІСНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	17
5. ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: СТАН ТА ІСНУЮЧІ ПРАКТИКИ	18
5.1. Створення безбар'єрного середовища та ресурсних кімнат	19
5.2. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини в закладі освіти	30
6. ПОРАДИ БАТЬКАМ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	32
7. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З РІЗНИМИ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	39
8. ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА	40

9. КЛЮЧОВІ ПОТРЕБИ ДІТЕЙ З ООП І ЇХНІХ СІМЕЙ ТА СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	41
9.1. Влаштування дитини з ооп у заклад освіти. Форми навчання	41
9.2. Індивідуальний підхід щодо потреб дитини з ОПП	42
9.3. Послуги для дітей з ООП та їхніх сімей	43
9.4. Послуги для підтримки дітей з ОПП в освітньому процесі	43
ВИСНОВКИ	44

ВСТУП ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Мета дослідження – зміцнення європейських цінностей рівності та толерантності; підготовка фахівців до роботи в інклюзивному освітньому середовищі; поглиблення знань про освіту в контексті прав людини та організація навчання таким чином, щоб його цілі були досяжними в українській системі освіти.

У дослідженні розроблено та використано інструментарій, спрямований на вивчення ставлення, досвіду та потреб учасників освітнього процесу щодо впровадження інклюзивної освіти в південному регіоні України. До вибірки увійшли працівники ІРЦ, асистенти **педагогів**, родини дітей з ООП та інвалідністю, педагоги різних рівнів, а також пересічні громадяни. Дослідження здійснювалося якісними методами (анкетування, глибинні інтерв'ю, фокус-групові дискусії, виїзні зустрічі) та охопило чотири основні блоки: розуміння та ставлення до інклюзії; професійну готовність педагогів; потреби у підвищенні кваліфікації; організаційні умови та міжнародний досвід. Отримані результати дали змогу визначити ключові проблеми, стереотипи й бар'єри, а також окреслити напрями для вдосконалення інклюзивних практик на локальному, регіональному та національному рівнях.

Дослідження проводилося у Херсонській, Миколаївській та Одеській областях у межах проекту «Подолання розриву: розбудова потенціалу інклюзивної освіти в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях». Вибірка формувалася методом «обґрунтованого вибору» у поєднанні з методом «снігової кулі» за трьома критеріями:

- **географічним** (залучення міських і сільських територій),
- **децентралізаційним** (субрегіональні центри та пілотні громади),
- **професійним** (працівники ІРЦ, педагоги, управлінці).

3 січня 2025 року до опитування були залучені представники різних структур і цільових груп цих регіонів.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

1. ЦІЛЬОВІ ГРУПИ ПРОЄКТУ

У рамках дослідження було охоплено широке коло респондентів, безпосередньо залучених до реалізації та організації інклюзивного навчання. До вибірки увійшли:

1. Батьки дітей з особливими освітніми потребами (ООП), які навчаються у закладах дошкільної та загальної середньої освіти.
2. Батьки дітей з ООП, які відвідують інклюзивно-ресурсні та реабілітаційні центри.
3. Вчителі та вихователі закладів освіти, де навчаються діти з ООП.
4. Асистенти вчителів, асистенти вихователів та асистенти дітей.
5. Керівники закладів освіти, в яких запроваджено інклюзивне навчання.
6. Керівники закладів освіти, де інклюзивне навчання ще не реалізоване.
7. Фахівці інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ).
8. Представники районних відділів освіти, департаментів освіти і науки обласних державних адміністрацій Херсонської, Миколаївської та Одеської областей, а також центрів розвитку інклюзивної освіти при інститутах післядипломної педагогічної освіти.
9. Представники центрів соціальних служб та центрів надання соціальних послуг.
10. Представники недержавних організацій, що працюють у сфері інклюзивної освіти.
11. Майбутні фахівці з інклюзії (студенти), а також пересічні мешканці громад.

Результати дослідження засвідчили, що інклюзивна освіта на півдні України розвивається нерівномірно та стикається з низкою системних і організаційних викликів. Найчастіше респонденти наголошували на недостатньому матеріально-технічному забезпеченні закладів, дефіциті кваліфікованих асистентів і фахівців ІРЦ, а також на обмеженому доступі педагогів до сучасних методичних ресурсів і програм підвищення кваліфікації.

Водночас були виявлені приклади ефективної співпраці між закладами загальної середньої освіти, батьками, громадами та органами влади, що свідчить про поступове формування культури інклюзії. Батьки дітей з ООП підкреслювали важливість розширення психологічної та консультативної підтримки, тоді як педагоги акцентували увагу на потребі у практичних тренінгах і можливості обміну досвідом із колегами. Представники громад і органів управління освітою звертали увагу на необхідність комплекснішої державної політики та міжсекторальної взаємодії.

Таким чином, отримані результати дали змогу не лише описати поточний стан інклюзивної освіти, але й окреслити ключові проблеми, сильні сторони та напрями вдосконалення, що можуть стати основою для подальших реформ і проєктних ініціатив.

Таблиця 1

Методи збору інформації відповідно до цільових груп дослідження

Цільова група	Метод збору інформації	Запланована кількість	Проведена кількість
Батьки дітей з ООП, які навчаються у закладах дошкільної освіти та закладах загальної середньої освіти (далі – ЗДО та ЗЗСО)	Глибинні напівструктуровані інтерв'ю, анкета (онлайн-форма)		291*
Батьки дітей з ООП, які навчаються в інклюзивно-ресурсних центрах та реабілітаційних центрах			40
Вчителі ЗО, вихователі, в яких навчаються діти з ООП	Анкета (онлайн-форма)		1620
Асистенти вчителів ЗО, асистенти вихователів ЗДО, асистенти дітей			1859
Керівники ЗО, в яких запроваджено інклюзивне навчання	Фокус-групові дискусії/ групові інтерв'ю	Щонайменше	96
Керівники ЗО, в яких не запроваджено інклюзивне навчання		Щонайменше	38
Фахівці інклюзивно-ресурсних центрів (далі – ІРЦ)	Фокус-групові дискусії/ групові інтерв'ю, анкета (онлайн-форма)		373
Представники районних відділів освіти, департаменту освіти і науки Херсонської, Миколаївської та Одеської обласних державних адміністрацій, центрів розвитку інклюзивної освіти при обласних інститутах підвищення кваліфікації для педагогічних працівників			243
Представники центрів соціальних служб/центрів надання соціальних послуг			12
Представники недержавних організацій, що працюють у сфері інклюзивної освіти			75
Звіти про розвиток інклюзивної освіти Херсонської, Миколаївської та Одеської областей	Аналіз	---	---
Нормативно-правові документи щодо розвитку інклюзивної освіти	Аналіз	---	---
Зацікавлені особи, майбутні фахівці з інклюзії (студенти), пересічні мешканці громади	Анкета (онлайн-форма)		1842

* Анкета для вчителів, вихователів, асистентів – 2810/3479

Анкета для дітей або батьків дітей з особливими освітніми потребами або інвалідністю – 287/331

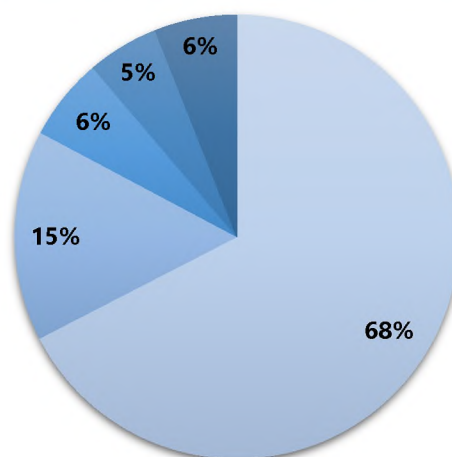
Анкета для працівників ІРЦ та РЦ – 321/373

Анкета для членів суспільства, непрофесіоналів, майбутніх професіоналів зацікавлених осіб з ООП – 803/1842

Таблиця 2

Анкета інклюзивна освіта в південних областях України (загальний огляд)

Стать	До якої фокус-групи Ви себе віднесли?				
	Працівники інклюзивно-ресурсних центрів	Працівники сфери освіти, вчителі, вихователі, асистенти вчителів або вихователів	Зацікавлені особи, майбутні фахівці з інклюзії (студенти)	Члени родин, в яких виховуються діти з ООП/інвалідністю	Пересічний мешканець громади
Чоловіча	2	15	18	6	63
Жіноча	28	319	116	15	253
Всього	30	334	134	21	316

- Працівники сфери освіти (вчителі, вихователі, асистенти вчителя тощо)
- Пересічні мешканці громади
- Здобувачі освіти / майбутні фахівці з інклюзії (студенти)
- Члени родин, де виховуються діти з ООП/інвалідністю
- Працівники інклюзивно-ресурсних центрів

Структура учасників опитування:

- Працівники сфери освіти (вчителі, вихователі, асистенти вчителя тощо) – 67,3%
- Пересічні мешканці громади – 15,3%
- Здобувачі освіти / майбутні фахівці з інклюзії (студенти) – 6%
- Члени родин, де виховуються діти з ООП/інвалідністю – 5,2%
- Працівники інклюзивно-ресурсних центрів – 6%

1. **Основна частка респондентів – це освітяни.** Це надає високий рівень експертності оцінкам, пов'язаним із практикою впровадження інклюзивної освіти.

2. **В опитуванні також представлена громада в ширшому розумінні** – мешканці, родини, студенти – що дозволяє бачити не лише фахову, а й громадську перспективу.

3. **Наявність майбутніх фахівців (студентів)** є важливою для виявлення очікувань до професійної підготовки в контексті інклюзії.

Опитування засвідчило високий рівень залученості освітянської спільноти до теми інклюзивної освіти. Переважна більшість респондентів – жінки (92,3%) з Одеської (45%), Херсонської (32,5%) та Миколаївської (22,6%) областей. Близько 60% опитаних мешкають у містах.

Таблиця 3

Анкета подолання безбар'єрного спілкування в південних областях України

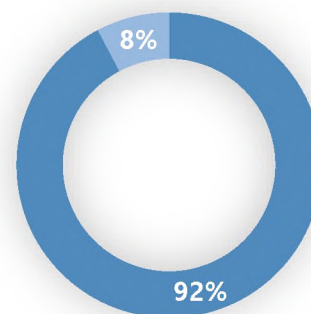
Стать	До якої фокус-групи Ви себе віднесли?				
	Працівники інклюзивно-ресурсних центрів	Вчителі, вихователі, асистенти вчителів або вихователів	Зацікавлені особи, майбутні фахівці з інклюзії (студенти)	Члени родин, в яких виховуються діти з ОПП/інвалідністю	Пересічний мешканець громади
Чоловіча	1	20	23	3	71
Жіноча	21	315	200	20	295
Всього	22	335	223	23	366

Соціально-демографічний портрет респондентів

Стать:

- Жінки – **92,3%**
- Чоловіки – **7,7%**

Це свідчить про **високу жіночу представленість** у сфері інклюзивної освіти, що корелює з професійним складом педагогічної та соціальної галузей.

■ Жінки ■ Чоловіки

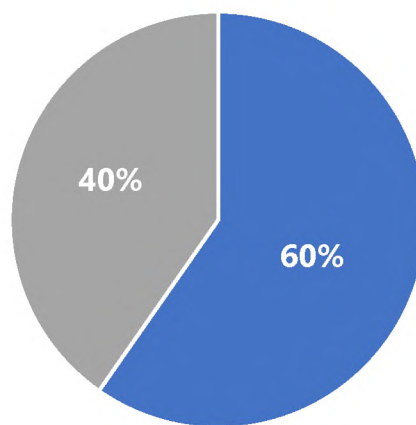
Географія опитування

У дослідженні взяли участь представники трьох південних областей України:

- **Одеська область – 45%**
- **Херсонська область – 32,5%**
- **Миколаївська область – 22,6%**

Це дозволяє говорити про репрезентативність регіонального контексту, зокрема враховуючи особливі умови функціонування освіти в умовах війни, окупації та релокації.

■ проживають у місті

■ у сільських громадах або менших населених пунктах області

Додаємо ще один важливий зріз – територіальні умови проживання респондентів.

Тип населеного пункту

Із учасників опитування:

- **59,7%** проживають у місті
- **40,3%** – у сільських громадах або менших населених пунктах області

Це свідчить про більш міський профіль вибірки, дозволяє оцінити відмінності викликів та ресурсів між містом і областю, зокрема:

Краще кадрове забезпечення та доступ до ресурсів у містах.

Більше труднощів із доступом до спеціалістів, інфраструктури та матеріальної бази – в громадах області.

2. ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦІЛЮВИХ ГРУП, ЯКІ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ПРОЄКТІ ТА ДОСЛІДЖЕННІ

Таблиця 4

Кількість учасників дослідження кожної цільової групи

Цільова група	Кількість чоловіків	Кількість жінок	Загальна кількість
Батьки дітей з ООП, які навчаються у закладах дошкільної освіти та закладах загальної середньої освіти, інклюзивно-ресурсних центрах та реабілітаційних центрах	34	297	331
Вчителі ЗО, вихователі, в яких навчаються діти з ООП	250	1370	1620
Асистенти вчителів ЗО, асистенти вихователів ЗДО, асистенти дітей	17	1842	1859
Керівники ЗО	4	130	134
Фахівці ІРЦ	15	358	373
Представники районних відділів освіти, департаменту освіти і науки Херсонської, Миколаївської та Одеської обласних державних адміністрацій, центрів розвитку інклюзивної освіти при обласних інститутах підвищення кваліфікації для педагогічних працівників	10	233	243

Представники центрів соціальних служб/центрів надання соціальних послуг		12	12
Представники недержавних організацій, що працюють у сфері інклюзивної освіти	16	59	75
Зацікавлені особи, майбутні фахівці з інклюзії (студенти), пересічні мешканці громади	815	1127	1842

У межах дослідження участь в опитуванні взяли **331 батьків дітей з ООП**. Особливі освітні потреби дітей, батьки яких взяли участь у дослідженні, зумовлені обмеженнями життєдіяльності, що пов'язані з інтелектуальними та мовленнєвими порушеннями, порушеннями розвитку (зокрема розлади аутичного спектру, синдром Дауна), порушеннями опорно-рухового апарату, порушеннями зору, слуху та комплексними порушеннями розвитку.

На можливість залучити батьків з різних місцевостей вплинуло їхнє бажання взяти участь у дослідженні.

З-поміж батьків, діти яких навчаються на інклюзії, **було 11% чоловіків, 89% – виключно жінки-матері дітей з ООП**.

2.1. Батьки

Таблиця 5

Кількість дітей з ООП, батьки яких взяли участь у дослідженні

Діти з ООП	Дитина навчається в ЗО	Дитина навчається у закладі спеціальної освіти	Загалом
Порушення зору	6		6
Порушення слуху	8		8
Порушення опорно-рухового апарату	2		2
Інтелектуальні порушення	10		10
Мовленнєві та психічні порушення	48		48
Емоційно-вольові порушення			
Розлад аутичного спектру	42		42
Синдром Дауна	2		2
Комплексні порушення розвитку		4	4

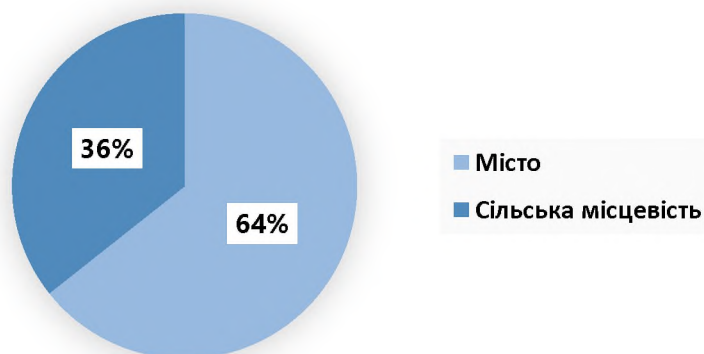
* Опитування батьків відбувалось під час виїзних зустрічей. Не всі батьки виявляли бажання щодо визначення приналежності дитини до певної категорії порушень у розвитку.

Таблиця 6

Проживання батьків дітей з ООП, які взяли участь у дослідженні

Цільова група	Місто	Сільська місцевість	Загалом
Батьки дітей з ООП, які навчаються у закладах дошкільної освіти та закладах загальної середньої освіти (далі – ЗДО та ЗЗСО)	189	102	291
Батьки дітей з ООП, які навчаються у інклюзивно-ресурсних центрах та реабілітаційних центрах	24	16	40
Загалом	213	118	331

Місце проживання батьків дітей з ООП, які взяли участь у дослідженні

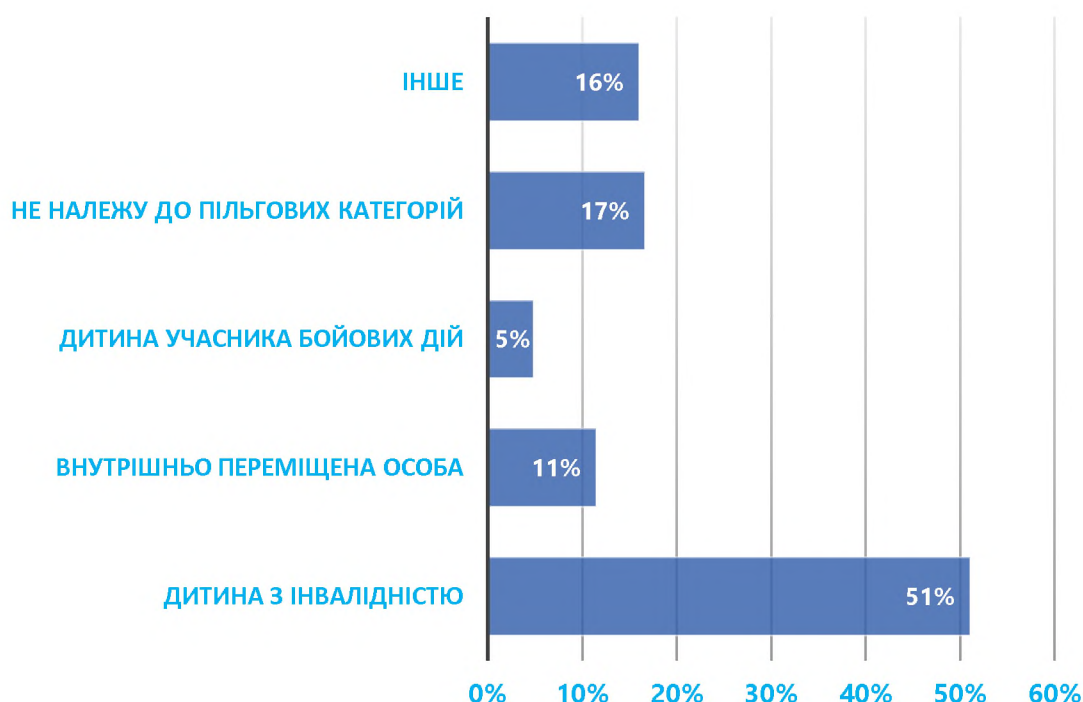
Таблиця 7

Ознаки сім'ї та чинники вразливості сімей, члени яких взяли участь у дослідженні

Ознаки/чинники	Батьки дітей з ООП, які навчаються у закладах дошкільної освіти та закладах загальної середньої освіти (далі – ЗДО та ЗЗСО)	Батьки дітей з ООП, які навчаються у інклюзивно-ресурсних центрах та реабілітаційних центрах	Загалом
Дитина з інвалідністю	144	25	169
Внутрішньо переміщена особа	32	6	38
Дитина учасника бойових дій	7	9	16
Не належу до пільгових категорій	50	0	55
Інше	53	0	53
Всього	291	40	331

* Частина респондентів, яка при відповіді на це питання обирала варіант «Не належу до пільгової категорії» та «Інше», мала змогу надати свій варіант відповіді.

Ознаки сім'ї та чинники вразливості сімей, члени яких взяли участь у дослідженні

Переважає більшість респондентів (майже 60%) ідентифікують себе як представники категорії «дитина з інвалідністю» або мають відношення до цієї категорії. Кожен п'ятий респондент не належить до жодної пільгової категорії, що свідчить про загальний інтерес до інклюзії не лише з боку дотичних осіб. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) становлять суттєву групу – понад 13% опитаних. Частина респондентів обирали кілька категорій одночасно, тому в деяких випадках відсотки можуть перетинатися.

2.2. Вчителі та асистенти вчителів

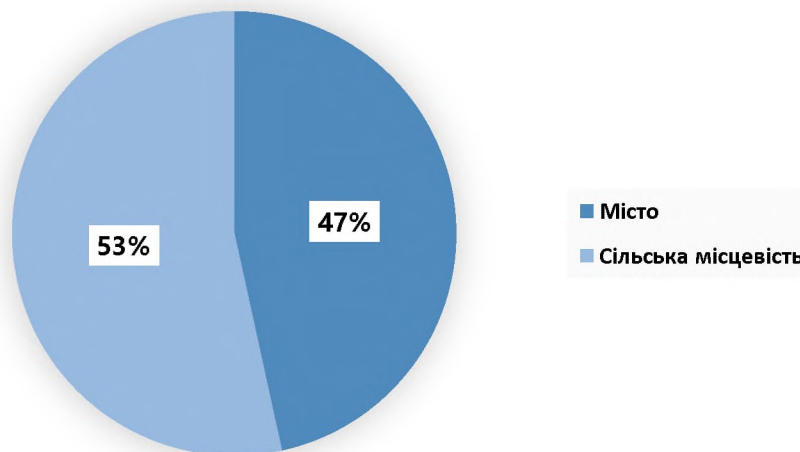
Таблиця 8

Місце розташування закладу освіти, вчителі, вихователі та асистенти з якого взяли участь у дослідженні

	Вчителі/вихователі	Асистенти	Загалом
Село, селище	532	790	1322
Місто	1088	1069	2157
Загалом	1620	1859	3479

* Усі вчителі/вихователі інклюзивних класів, груп і асистенти вчителів, вихователів, які взяли участь у дослідженні є жінками. Це відображає загальні тенденції у педагогічному складі працівників освіти в Україні загалом.

Місце розташування закладу освіти, вчителі, вихователі та асистенти з якого взяли участь у дослідженні

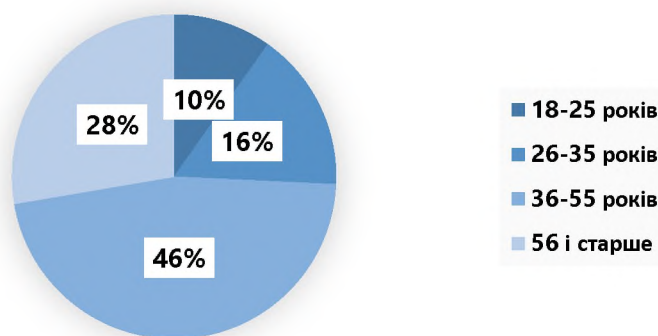
Анкету переважно заповнили представники міст – це важливо враховувати при інтерпретації даних: міські заклади мають кращі умови для розвитку інклюзії, більше кадрів, кращу інфраструктуру. Водночас потреби районних та обласних закладів можуть бути відмінними або гострішими, але менш вираженими в загальному обсязі.

Таблиця 9

Вік учасників дослідження з числа вчителів, вихователів та асистентів

Вік	Вчителі/вихователі	Асистенти	Загалом
18-25 років	190	152	342
26-35 років	232	322	554
36-55 років	411	1209	1620
56 і старше	787	176	963
Загалом	1620	1859	3479

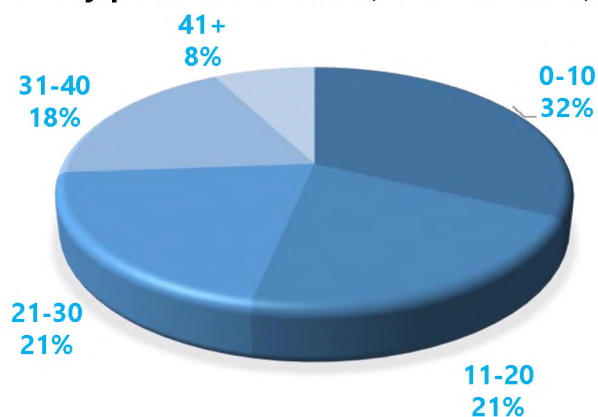
Вік учасників дослідження з числа вчителів, вихователів та асистентів

Більшість респондентів становили вчителі початкових класів та практичні психологи, а також учителі-предметники, вихователі закладів дошкільної освіти, представники корекційної освіти й студенти (2%). Посаду асистента вчителя наразі обіймають як педагоги та психологи, так і сторонні фахівці, подекуди – батьки дітей з ООП із педагогічною освітою. Респондентки з числа вчителів переважно працюють у початковій школі, а асистенти – як у початковій, так і в середній. В інклюзивних класах, де вони працюють, навчається від 1 до 3 дітей з ООП. Більшість опитаних не мають спеціалізованої освіти для роботи в інклюзивних класах, тому потребують додаткової підготовки. Логічним кроком визначено проходження асистентами курсів та семінарів, що сприятиме подоланню браку практичного досвіду.

Діаграма

Розподіл стажу роботи вчителів, вихователів, асистентів

Середній стаж становить приблизно **22 роки**, що свідчить про значний досвід більшості учасників опитування.

Варто зауважити, що середня тривалість роботи педагогічних працівників на посаді асистента вчителя/вихователя – 1,5-2 роки. На наш погляд, це зумовлено розробкою та запровадженням в останні роки на загальнодержавному рівні положення про посаду асистента вчителя/вихователя та врегулюванням питань щодо роботи такого фахівця в закладі освіти (посадові обов'язки, тарифний розряд та робоче навантаження). Спостерігається значна плинність кадрів на цій посаді.

Більшість респондентів мають базову педагогічну освіту. До роботи в інклюзивних класах чи групах респонденти не готувалися.

2.3. Керівники ЗО

Таблиця 10

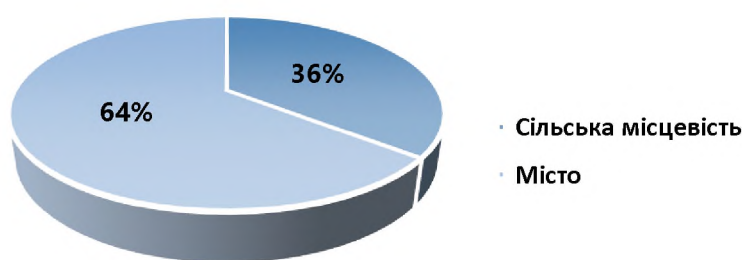
Місцезнаходження закладу освіти, керівник якого взяв участь в опитуванні

Місцезнаходження ЗЗО	Впроваджено інклюзивне навчання	Не впроваджено інклюзивне навчання	Загалом
Сільська місцевість	30	18	48
Місто	66	20	86
Загалом	96	38	134

* У дослідженні взяли участь 134 керівники ЗО, для яких було проведено опитування.
Серед опитуваних керівників 3% чоловіків (4 чоловіка та 130 жінок).

Діаграма

Місцезнаходження ЗО

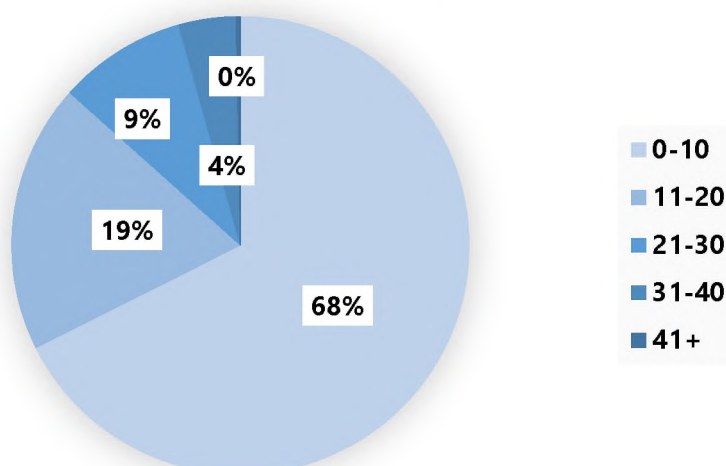
Залучення керівників ЗО відбувалося через доручення департаментів освіти і науки Миколаївської, Херсонської та Одеської облдержадміністрацій. Опитуванням було охоплено 1/3 керівників від загальної кількості всіх ЗО на визначених для опитування територіях. Більшість ЗО не працюють через брак тимчасових укриттів і складного становища на території Херсонської області.

Щодо статевого розподілу, то більшість опитаних становлять жінки. Вік керівників ЗЗО, в яких впроваджено інклюзивне навчання, є дещо старшим відносно керівників ЗДО. Більша частина респондентів (65 %) працює на посаді керівника закладу понад 10 років

2.4. Фахівці ІРЦ

У межах дослідження проведено анкетування з фахівцями ІРЦ, в яких загалом взяло участь **373 респондентів, серед яких – 358 жінок**. Більшість учасниць працює на посаді директора ІРЦ, 20 – на посаді психолога. Стаж роботи учасниць – від 1 року до 41 року.

Стаж роботи опитаних працівників ІРЦ

Понад половина респондентів (68%) мають до 10 років стажу, що свідчить про оновлення кадрового складу та включення нових фахівців у сферу інклюзії. Приблизно третина має досвід понад 10 років, що забезпечує тяглість професійної традиції та менторство для молодих колег. Частина фахівців має стаж саме в інклюзії менше 2 років, що підтверджує потребу в цільовому навчанні й супроводі.

2.5. Представники районних відділів освіти, департаменту освіти і науки Херсонської, Миколаївської та Одеської обласних державних адміністрацій, центрів розвитку інклюзивної освіти при обласних інститутах підвищення кваліфікації для педагогічних працівників

З кожною із цих цільових груп було проведено групове інтерв'ю під час виїзних зустрічей.

Зокрема, від районних відділів освіти взяли участь 237 осіб, з яких 227 – жінки.

До групового інтерв'ю для управлінців та методистів у сфері інклюзивної освіти на рівні області було залучено 6 осіб (всі жінки).

2.6. Представники центрів соціальних служб/центрів надання соціальних послуг

У дослідженні взяли участь 12 осіб, з яких 6 представляли міські та районні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, 6 – центри надання соціальних послуг територіальних громад. Варто зауважити, що кожним фахівцем було зазначено про відсутність досвіду ведення випадків сімей, в яких виховуються діти з ООП. За результатами моніторингу діяльності територіальних громад області, залишаються невирішеними питання щодо організації навчання асистента дитини (учня) та здійснення оплати послуги асистента дитини (учня).

Отже, громадські організації мають більш активно залучатися до вирішення зазначених питань з організації надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання.

2.7. Представники недержавних організацій, які працюють у

сфері інклюзивної освіти

У межах дослідження було проведено дискусію з представниками недержавних організацій, діяльність яких пов'язана з дітьми з ООП чи/та їхніми сім'ями, в якій взяли участь 75 осіб (59 – жінки).

3. ОБМЕЖЕННЯ, ВИКЛИКИ ТА БАР'ЄРИ

Кадрові виклики:

фахівці вказують на дефіцит спеціалістів (логопедів, дефектологів, корекційних педагогів), перевантаження через незаповнені вакансії, а також на відсутність якісних програм підвищення кваліфікації, особливо в офлайн форматі.

Організаційні бар'єри:

серед проблем – надмірна паперова звітність, формальний підхід до інклюзії у ЗЗСО, брак командної взаємодії з адміністраціями, вчителями, медичними установами та батьками. Часто згадувалась відсутність міжвідомчої співпраці та неузгодженість дій у системі освіти, медицини й соціального захисту.

Психолого-соціальні виклики:

фахівці стикаються з неприйняттям батьками особливостей дитини, нерозумінням суті інклюзії в суспільстві, а також з низьким рівнем обізнаності вчителів щодо адаптацій і модифікацій навчального матеріалу. Також згадується відсутність психологічної підтримки для самих фахівців, які працюють з емоційно виснажливими випадками.

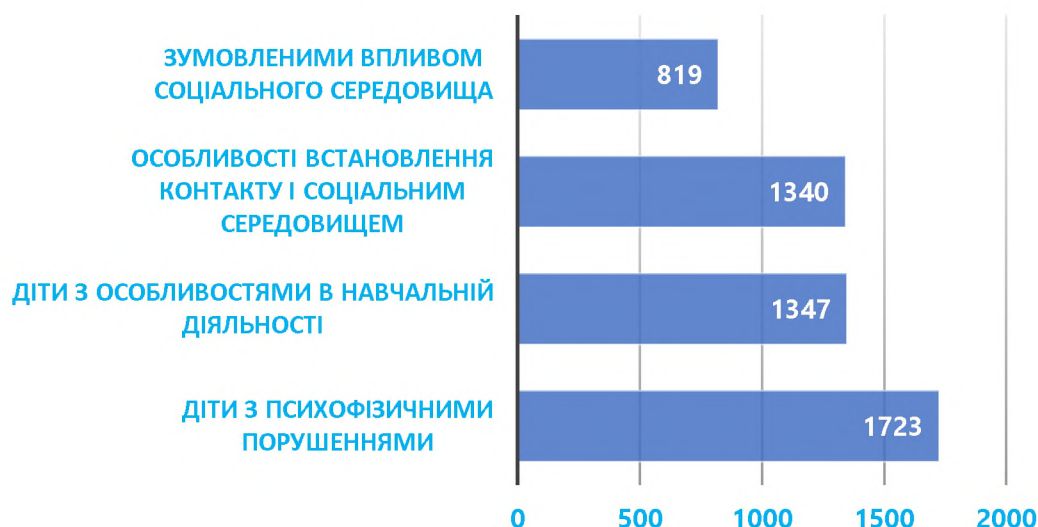
Законодавчі та методичні прогалини:

відзначено нестачу чітких методичних рекомендацій, особливо щодо визначення рівня підтримки дітей з ООП у закладах дошкільної освіти, недосконалість законодавства та нерівномірність реалізації інклюзії у великих містах і малих громадах.

Незважаючи на велику кількість викликів, окремі респонденти зазначають позитивну динаміку, високий рівень мотивації до роботи та прагнення до вдосконалення власної професійної діяльності.

Гістограма

Категорії дітей з певними порушеннями, в роботі з якими суспільство потребує додаткових теоретичних знань

Діти з психофізичними порушеннями – 1723 респонденти (≈ 28,6%)

вважають, що потребують додаткових теоретичних знань для роботи з цією категорією дітей.

Діти з особливостями в навчальній діяльності – 1347 респондентів (≈ 22,4%).

Особливості встановлення контакту із соціальним середовищем – 1340 респондентів (≈ 22,2%).

Діти, зумовлені впливом соціального середовища – 819 респондентів (≈ 13,6%).

4. ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ЯКІСНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У межах дослідження здійснено моніторинг чинників, які визначають ефективність організації інклюзивного навчання у закладах освіти південних регіонів України (Одеська, Миколаївська та Херсонська області). Аналіз респондентів різних категорій (директори шкіл, учителі, асистенти вчителів та працівники інклюзивно-ресурсних центрів) показав відносну однотайність у визначенні ключових пріоритетів. Для директорів визначальними є нормативно-правове регулювання, кадровий потенціал, особиста готовність до впровадження інклюзії та фінансово-матеріальна база. Асистенти вчителів наголошували на браку ресурсів, необхідності якісної командної взаємодії та партнерства з батьками. Учителі вбачають основні труднощі у відсутності спеціальної підготовки, неадаптованості програм і суспільному спротиві інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Працівники ІРЦ акцентували на готовності адміністрації до прийняття дітей з ООП, важливості комунікації з батьками, необхідності оновлення методичних матеріалів та матеріальної підтримки центрів.

Результати опитування свідчать, що найбільша потреба суспільства у знаннях стосується роботи з дітьми з психофізичними порушеннями, труднощами навчання та соціальної взаємодії. Водночас дослідження проводилося в умовах воєнного стану, що вплинуло на повноту даних: частина педагогів перебуває у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях.

На основі отриманих результатів сформульовано низку рекомендацій: посилення підготовки фахівців у сфері спеціальної педагогіки й психофізіології, проведення практикоорієнтованих тренінгів та міждисциплінарної співпраці з медичними працівниками; розвиток компетентностей педагогів у роботі з дітьми з труднощами навчання; формування навичок соціальної взаємодії; створення інклюзивного навчального центру на базі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова; оновлення матеріально-технічної бази ІРЦ та забезпечення роботи мобільних бригад у регіонах; розробка спеціалізованих навчально-методичних матеріалів, у тому числі для дітей з порушеннями зору та розладами аутистичного спектру; проведення сертифікації українських фахівців за міжнародними методиками; а також активізація просвітницької роботи серед населення для подолання бар'єрів у ставленні до інклюзії.

Таким чином, результати дослідження підтверджують нагальну потребу у системному розвитку інклюзивної освіти в Україні, посиленні кадрового потенціалу та створенні умов для якісної соціалізації й навчання дітей з особливими освітніми потребами, що особливо актуально в умовах війни.

5. ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: СТАН ТА ІСНУЮЧІ ПРАКТИКИ

Таблиця 11

Динаміка кількості учнів у інклюзивних класах/групах за 2024-2025 н.р.
(N =45)

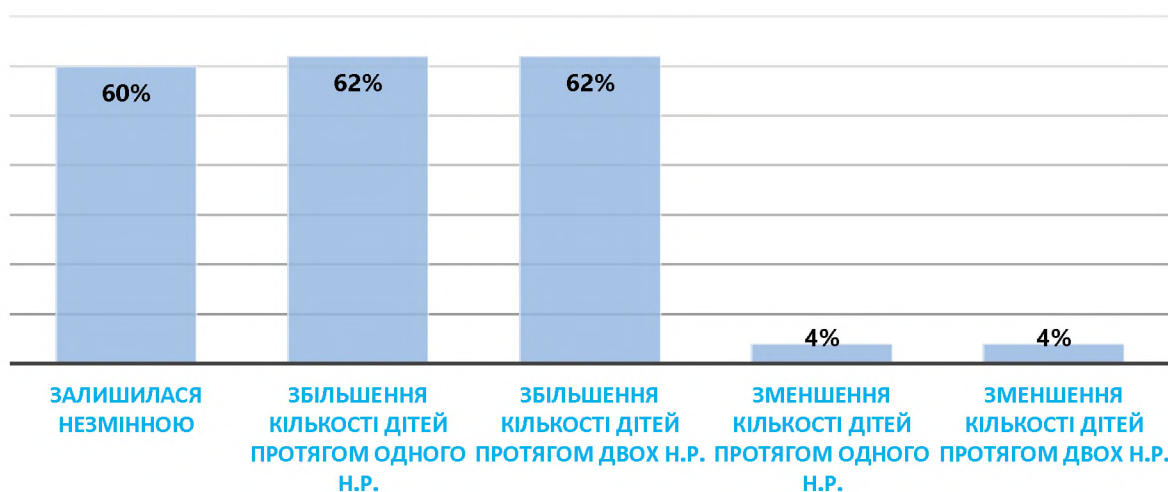
Кількість дітей	Кількість закладів	% від загальної кількості опитаних
Залишилася незмінною	27	60
Збільшення кількості дітей протягом одного н. р.	28	62
Збільшення кількості дітей протягом двох н. р.	28	62
Зменшення кількості дітей протягом одного н. р.	2	4
Зменшення кількості дітей протягом двох н. р.	2	4

* Відбулося опитування керівників ЗО.

В областях спостерігаються тенденції до збільшення кількості дітей з ООП, які здобувають освіту в інклюзивних класах/групах ЗО.
(ЗЗСО – 22, ЗДО –23).

Гістограма

Динаміка кількості учнів у інклюзивних класах/групах за 2024/2025 н. р. у відсотках (N =45)

За оперативними статистичними даними станом на 01.01.2025 в Україні:

- кількість інклюзивних груп закладів дошкільної освіти – 7658, в них вихованців з особливими освітніми потребами – 15297,
- кількість інклюзивних класів закладів загальної середньої освіти – 33397, в них учнів з особливими освітніми потребами – 47610,
- кількість спеціальних груп закладів дошкільної освіти – 3027, в них вихованців з особливими освітніми потребами – 34531,
- кількість спеціальних класів закладів загальної середньої освіти – 728, в них учнів з особливими освітніми потребами – 6179.

За останні п'ять років кількість дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти збільшилась майже удвічі.

Таблиця 12

Динаміка кількості дітей з ООП та інклюзивних класів за 2023-2025 рр.

Навчальний рік	Кількість дітей з особливими освітніми потребами	Кількість інклюзивних класів
2023/2024	40354	29321
2024/2025	47610	33397

Гістограма

Динаміка кількості дітей з ООП та інклюзивних класів за 2023-2025 р.р.

За даними Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації на 01.04.2025 року: збільшено кількість здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, що отримували освітні послуги в умовах інклюзивного навчання. Наразі було залучено 4147 дітей (осіб) до 2 784 інклюзивних класів (груп).

5.1. Створення безбар'єрного середовища та ресурсних кімнат.

Таблиця 13

Архітектурна доступність закладів освіти. Вибірка зроблена із закладів сільської місцевості Миколаївської, Херсонської та Одеської областей

Характеристика архітектурної доступності	Заклади, в яких є інклюзивні групи (N =23)		Заклади, в яких наявні інклюзивні класи (N =22)		Загальна кількість закладів (N =45)	
	К-ть	% закладів	К-ть	% закладів	К-ть	% закладів
Пожежна безпека (доступність безпечних шляхів евакуації)	23	100%	22	100%	45	100%
Доступний заїзд у приміщення, пандуси	23	100%	22	100%	45	100%
Безбар'єрне пересування прилеглою територією	13	57%	12	55%	25	50%

Пристосування приміщень (зокрема, розумне пристосування туалетних кімнат)	12	52%	10	45%	22	49%
Безперешкодне пересування будівлею (доступність до усіх поверхів у приміщенні)	2	9%	2	9%	4	9%
Доступність забезпечено частково	12	52%	12	55%	24	53%
Наявність ліфта	0	0	0	0	0	0

У дослідженні розглянуто стан створення безбар'єрного середовища у закладах освіти, що є необхідною умовою для забезпечення права на якісну освіту дітей з особливими освітніми потребами (ООП), у тому числі з інвалідністю. Основна увага приділена архітектурній доступності та можливості безперешкодного пересування територією і приміщеннями закладу, зокрема входам, коридорам, дверним прорізам, санвузлам, місцям відпочинку та іншим просторам. Підкреслюється, що освітня безбар'єрність означає рівний доступ до освіти незалежно від віку, статі, стану здоров'я чи місця проживання та є ключовим елементом інклюзивної освіти і концепції «Нової української школи». Результати опитування керівників закладів освіти (22 ЗЗСО і 23 ЗДО) засвідчили, що більшість приміщень не відповідають критеріям архітектурної доступності. Це створює суттєві бар'єри як для дітей з ООП, так і для батьків, учителів та інших відвідувачів, які можуть тимчасово потребувати доступного середовища. У понад 53% закладів, де вже функціонують інклюзивні класи та групи, доступність забезпечено лише частково. Нормативно-правові документи та оновлені ДБН передбачають обов'язковість безбар'єрності, включаючи енергоефективність, сучасне обладнання, мотивуючий простір, архітектурні рішення з урахуванням інклюзії. Це охоплює створення комфортних класів, ігрових кімнат, залів, приміщень для медичного та корекційно-розвиткового супроводу, а також облаштування пандусів, ліфтів, підйомників і спеціальних сходів.

Серед рекомендацій для закладів освіти – проведення аудиту доступності, складання планів поетапного усунення бар'єрів у співпраці з батьками, учнями та вчителями.

Коментарі батьків підтверджують проблемність питання: навіть у закладах із частковими елементами доступності відсутні ліфти, підйомники, а умови пересування часто залишаються незручними.

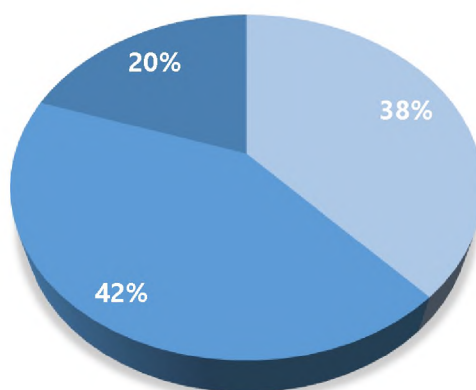
За даними Департаменту освіти і науки Миколаївської ОДА (станом на 01.04.2025), у 338 закладах встановлено пандуси, у 22 – підймальні платформи, у 215 – поручні, у 69 – кнопки виклику, у 197 – контрастні смуги на сходах, у 74 – універсальні кабінки для дітей з інвалідністю; водночас лише 2 школи обладнані ліфтами. Таким чином, результати засвідчують, що створення безбар'єрного простору залишається актуальною проблемою, а подальші кроки повинні бути спрямовані на системне усунення бар'єрів, модернізацію інфраструктури та забезпечення рівних можливостей усім учасникам освітнього процесу.

Рівень обладнаності закладів освіти для забезпечення інклюзивного навчання

За результатами опитування (496 відповідей): повністю обладнані лише 15,1% закладів, частково – 41,3%, недостатньо – 38,5%, ще 5,1% респондентів не змогли відповісти. Отже, майже 80% вказують на відсутність належних умов для інклюзії. Це підкреслює потребу у покращенні інфраструктури, забезпеченні спеціальним обладнанням та ресурсними кімнатами, а також у підвищенні обізнаності педагогів і громади.

Обізнаність щодо фахівців, які працюють із дітьми з ООП (492 відповіді)

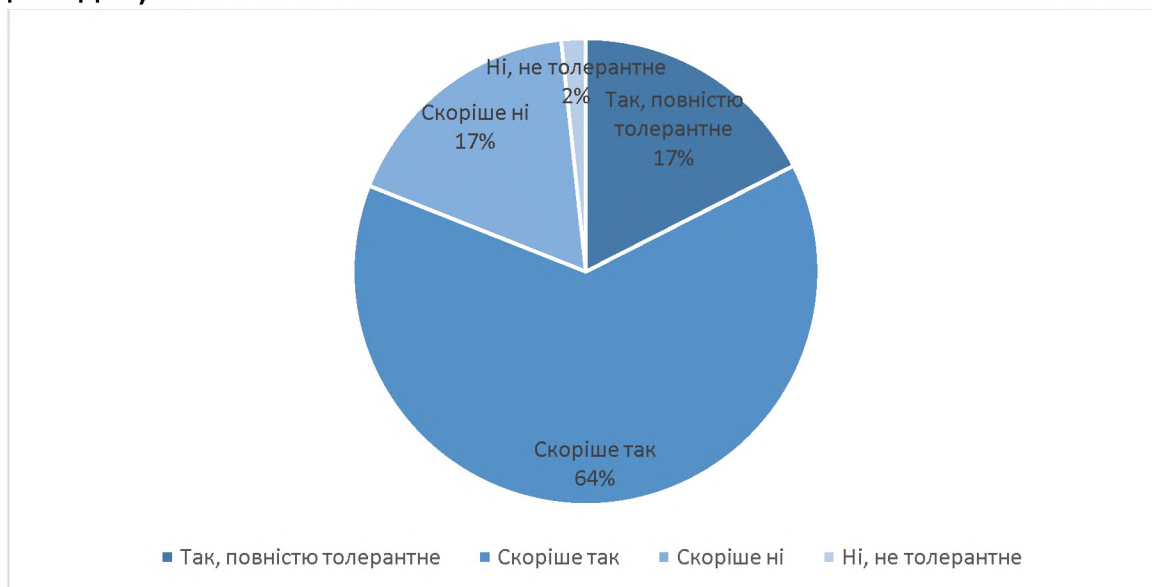

■ Так, знаю фахівців ■ Знаю про деяких фахівців ■ Не знаю

- **Так, знаю фахівців** – 38,2% (188 осіб)
- **Знаю про деяких фахівців** – 42,1% (207 осіб)
- **Не знаю** – 19,7% (97 осіб)

Лише 38% респондентів добре орієнтуються у тому, які фахівці працюють із дітьми з ООП. Понад 42% мають лише часткове уявлення, а майже 20% взагалі не знають. Це свідчить про низький рівень комунікації та потребу в кращому інформуванні: оновленні сайтів закладів, проведенні батьківських зустрічей і публічному представленні роботи спеціалістів.

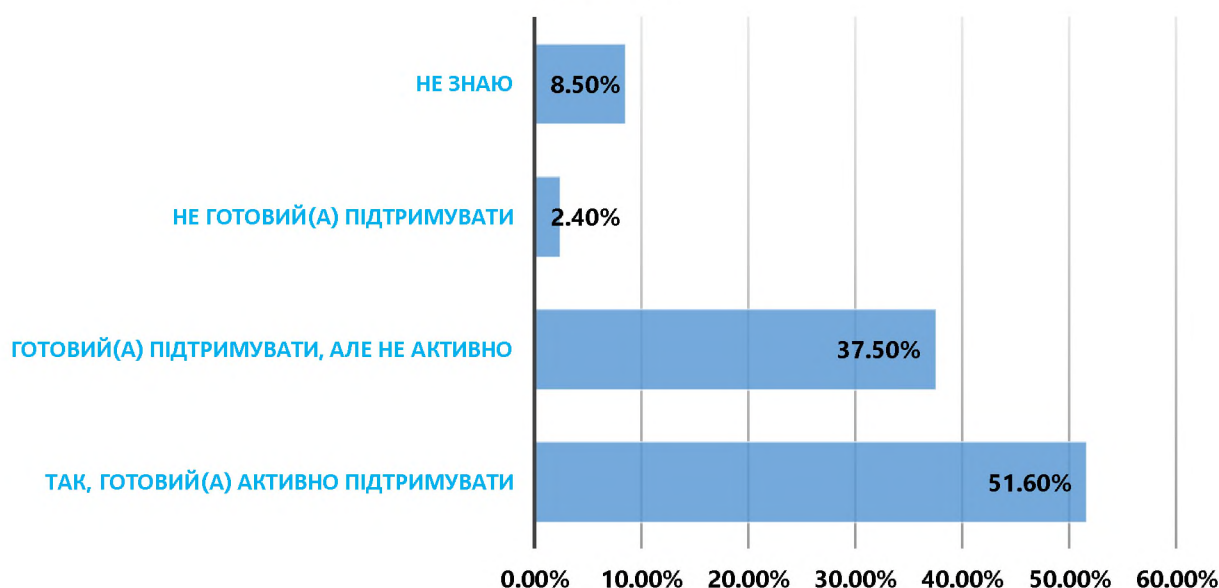
Оцінка рівня толерантності суспільства до дітей з ООП у регіоні (496 відповідей)

- **Так, повністю толерантне – 17,5%**
- **Скоріше так – 63,5%**
- **Скоріше ні – 17,3%**
- **Ні, не толерантне – 1,7%**

Більшість опитаних (63,5%) вважають суспільство скоріше толерантним до дітей з ООП, тоді як лише 17,5% говорять про повну толерантність. Водночас понад 18% респондентів вказують на наявність упереджень. Це підкреслює потребу в інформаційних кампаніях, виховних заходах у закладах освіти і громадах, а також активній участі батьків та лідерів у формуванні безбар'єрного середовища.

Готовність особисто підтримувати інклюзивну освіту у громаді (496 відповідей)

- **Так, готовий(а) активно підтримувати** – 51,6%
- **Готовий(а) підтримувати, але не активно** – 37,5%
- **Не готовий(а) підтримувати** – 2,4%
- **Не знаю** – 8,5%

Опитування показало високий рівень особистої залученості громадян у розвиток інклюзії: понад половина респондентів активно підтримують ці процеси, ще третина готова долучитися за наявності чітких механізмів, а відсоток опору мінімальний. Це свідчить про значний соціальний капітал для реалізації інклюзивних ініціатив.

Водночас респонденти чітко окреслили бар'єри: недостатнє фінансування, кадровий дефіцит, матеріально-технічні проблеми, суспільні упередження та вплив війни. Найчастіше згадуються відсутність ресурсних кімнат, спеціального обладнання, кваліфікованих кадрів (логопедів, дефектологів, асистентів), а також стигматизація дітей з ООП.

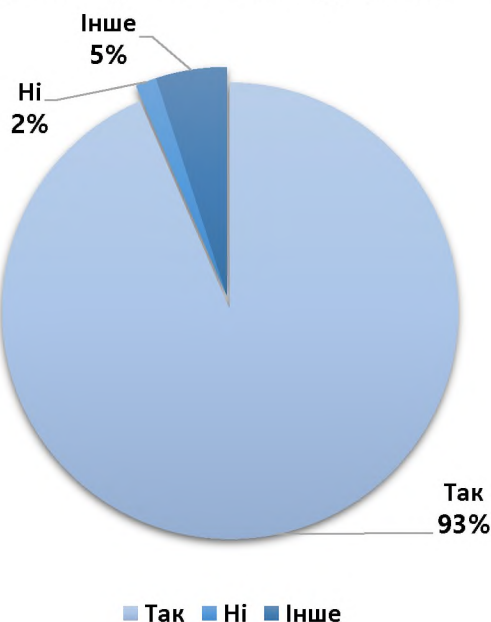
У відповідях на відкрите питання про кроки покращення інклюзії респонденти **наголошували на:**

- збільшенні фінансування й матеріально-технічного забезпечення;
- посиленні кадрового потенціалу та підвищенні кваліфікації педагогів;
- інформаційно-просвітницькій роботі серед батьків і громади;
- створенні інклюзивної інфраструктури (ресурсні кімнати, укриття, адаптація приміщень);
- управлінській підтримці з боку керівництва шкіл і громад.

Таким чином, громади усвідомлюють комплексність проблем інклюзивної освіти й демонструють готовність до змін. Вони визначають ключові напрями розвитку: ресурси, кадри, просвіта, інституційна підтримка та безпечна інфраструктура. Це формує реальне підґрунтя для сталого впровадження інклюзивної практики навіть у складних умовах війни.

Діаграма

Щодо необхідності проведення заходів у закладах освіти, які запобігли б упередженому ставленню до дітей з ООП

Результати опитування (496 відповідей):

- Так – 93,5%
- Ні – ~1,5%
- Інше ~ 5% разом

Опитування засвідчило високий рівень підтримки інклюзивної освіти серед респондентів: понад 90% виступають за антистигматизаційні заходи у закладах загальної середньої освіти, 80% вважають суспільство толерантним до дітей з ООП, а майже 90% готові долучатися до інклюзивних ініціатив (понад половина – активно). Це свідчить про значний потенціал громади для реалізації змін.

Водночас результати вказують на низку проблем: низький рівень обладнаності закладів (лише 15,1% вважають їх повністю готовими), недостатню поінформованість щодо фахівців, обмежений доступ до ресурсів для батьків, кадровий дефіцит, фінансову нестабільність та вплив війни. Серед головних бар'єрів – нестача спеціалістів (логопедів, дефектологів, асистентів), недостатнє фінансування, стереотипи у суспільстві, архітектурна недоступність.

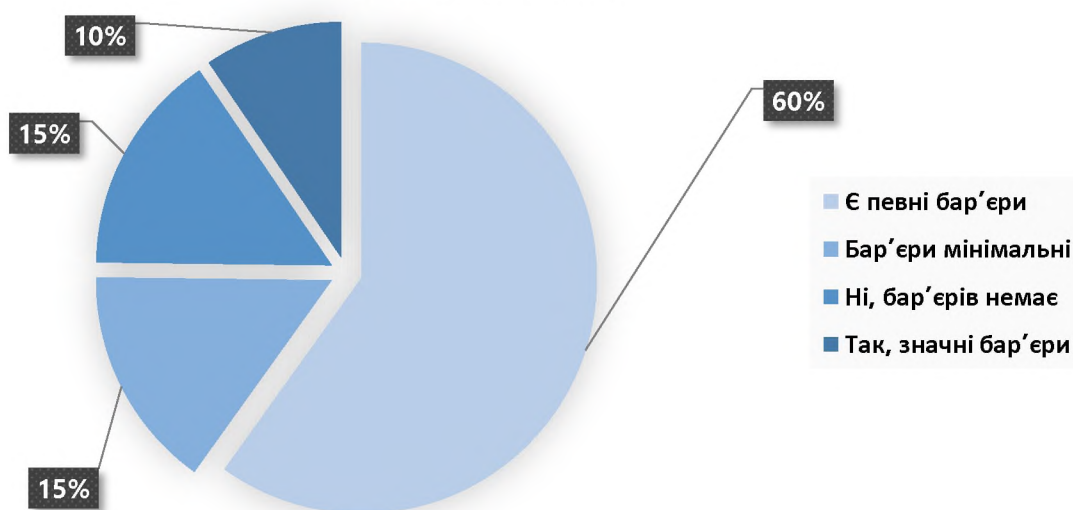
Респонденти наголошують на потребі **системних кроків**:

- збільшення фінансування та підвищення заробітних плат;
- підготовка і мотивація кадрів;
- розвиток матеріально-технічної бази (ресурсні кімнати, спеціальне обладнання, укриття);
- посилення просвітницької роботи з батьками та громадою;
- управлінська підтримка й міжвідомча співпраця.

Дослідження також окреслило соціально-категоріальний зріз: понад половина респондентів – батьки дітей з інвалідністю, що підтверджує активне залучення цільових груп до діалогу. Більшість дітей з ООП навчаються у закладах загальної середньої освіти, частина – у закладах дошкільної освіти та ІРЦ. Майже половина батьків висловили потребу в спеціалізованому навчанні з питань виховання та реабілітації.

Діаграма

**Чи існують бар'єри у спілкуванні між людьми з різними потребами в Україні?
(529 відповідей)**

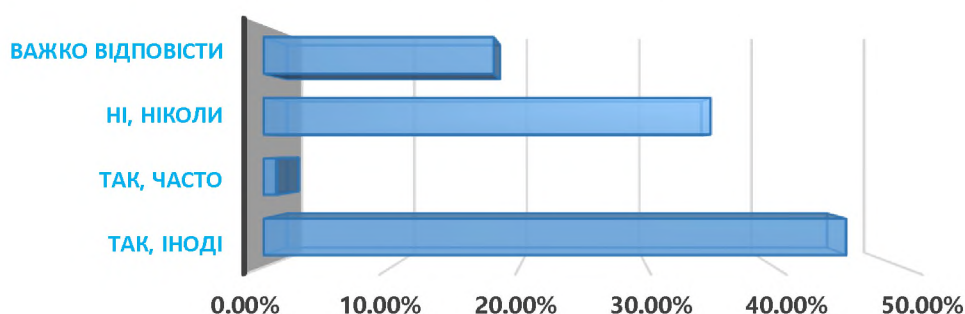
75% респондентів визнають наявність бар'єрів у спілкуванні, з них майже 60% – «певні труднощі», а близько 10% – значні перешкоди. Лише 15,3% вважають, що бар'єрів немає, що свідчить про існування позитивних прикладів інклюзії, але водночас про недостатню ідентифікацію прихованих проблем.

Найчастіше згадувані бар'єри у спілкуванні

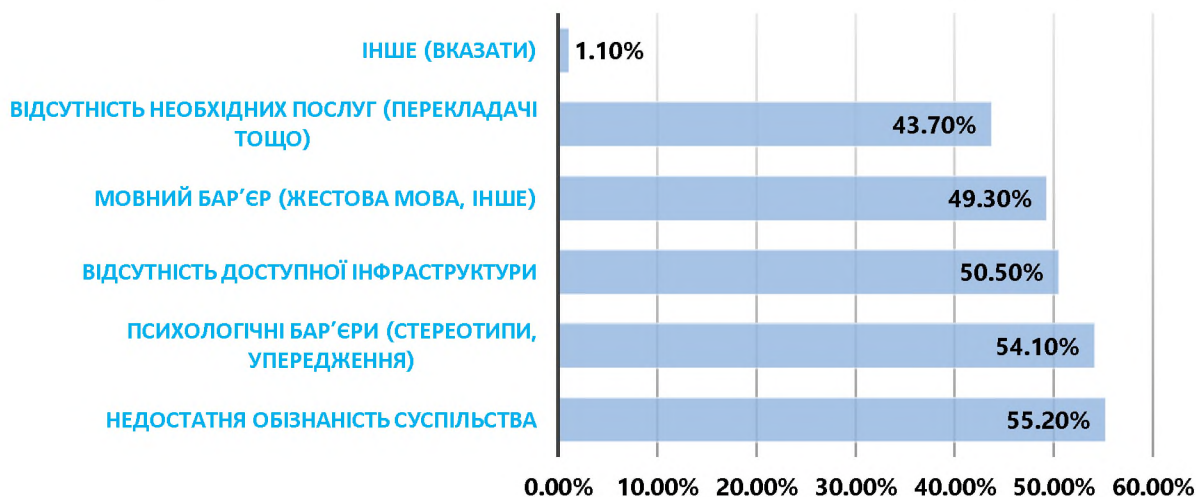
Найчастіше згадуються психологічні та ментальні (страх, дискомфорт, низька емпатія), а також мовні (відсутність знань жестової мови, шрифту Брайля, труднощі з невербальною комунікацією). Важливими залишаються архітектурні бар'єри (недоступність освітніх і громадських просторів) та економічні (брак ресурсів і кваліфікованих фахівців).

Чи стикалися Ви особисто з бар'єрами у спілкуванні з людьми з інвалідністю? (529 відповідей)

45,6% респондентів іноді стикаються з труднощами, лише 1% – регулярно, тоді як 35% не мають такого досвіду. Ще 18% не змогли визначитися, що вказує на недостатню обізнаність і малу видимість проблеми.

Основні бар'єри у спілкуванні з людьми з інвалідністю

Це одне з ключових запитань у анкеті – воно дає змогу оцінити **структуроване бачення респондентами основних бар'єрів у спілкуванні з людьми з інвалідністю**.

Найбільш критичними виявилися психологічні та мовні бар'єри, які часто переважають інфраструктурні. Водночас обмежений доступ до послуг супроводу (сурдопереклад, асистування) залишається проблемою. Серед рекомендацій – проведення інформаційних кампаній, впровадження тренінгів з етики та інклюзивного діалогу, розширення практик навчання жестової мови та альтернативної комунікації, а також поєднання просвітницьких ініціатив з оновленням інфраструктури. Таким чином, виявлено системність бар'єрів у спілкуванні, їх багатовимірність та необхідність комплексних стратегій подолання, що мають поєднувати освітні, соціальні та інфраструктурні рішення.

Гістограма

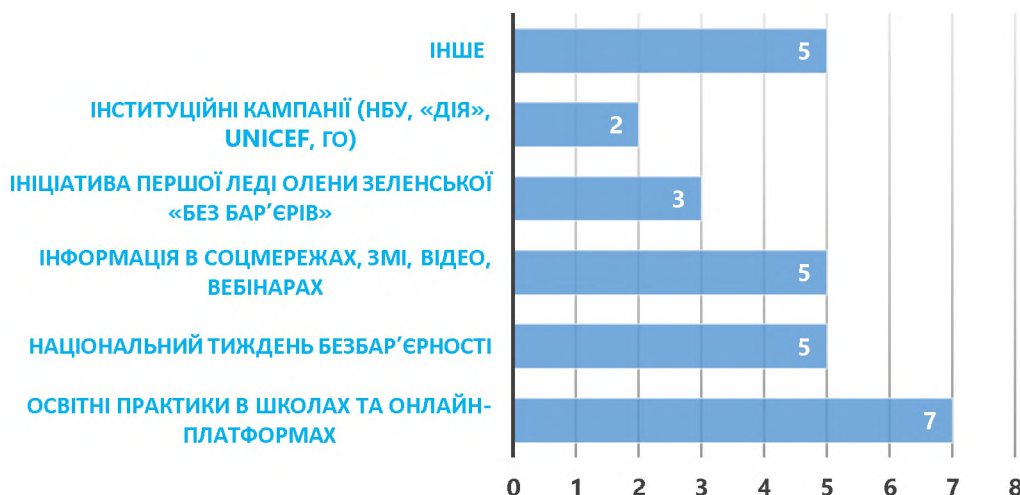
Присутність інформаційних кампаній щодо безбар'єрного спілкування

Дослідження показало низьку обізнаність громадськості щодо інформаційних кампаній про безбар'єрне спілкування. Лише 11% респондентів вважають, що кампаній достатньо, водночас понад 52% фіксують їх відсутність або недостатність, а 36% не змогли оцінити ситуацію, що свідчить про низьку видимість або ефективність заходів.

Гістограма

Приклади інформаційних кампаній щодо безбар'єрності (відкриті відповіді)

Респонденти найбільше згадували освітні практики в закладах загальної середньої освіти та на онлайн платформах, Національний тиждень безбар'єрності та ініціативи у ЗМІ. ЗЗСО та педагоги виступають ключовими осередками безбар'єрних ініціатив.

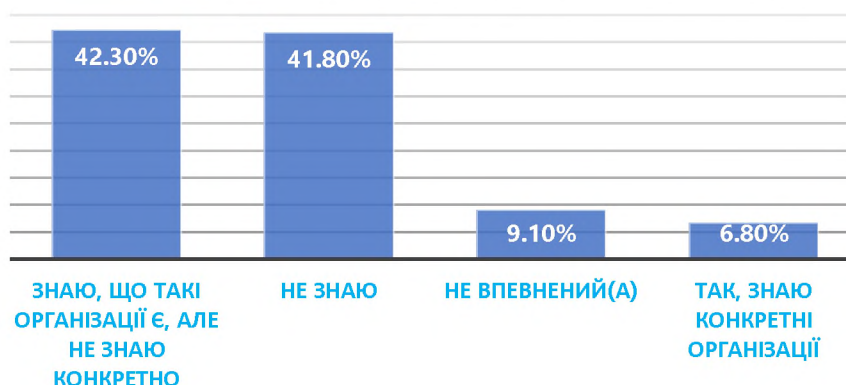
У відповідях на відкриті запитання респонденти запропонували низку варіантів популяризації інформації про безбар'єрне спілкування серед населення. Найпоширенішими були такі напрямки:

- **Соціальні мережі та онлайн-кампанії** – використання Facebook, Instagram, відеопостів, таргетованої реклами, вебінарів тощо;
- **ЗМІ, реклама, білборди** – місцева реклама, теле- та радіоінтерв'ю, банери в ТЦ, білборди;
- **Підготовка фахівців** – навчання вчителів, медиків, працівників сфери послуг, а також забезпечення їх ресурсами;
- **Культурні та мистецькі заходи** – фестивалі, театральні постановки, показ фільмів за участі людей з інвалідністю;
- **Освітні події / тренінги** – лекції, семінари, інтерактивні заняття у закладах загальної середньої освіти і закладах дошкільної освіти;
- **Місцеві публічні події** – флешмоби, дні відкритих дверей, «живі бібліотеки», зустрічі в парках.

Також частина відповідей не піддається класифікації або має узагальнений характер, наприклад: *«працювати над цим»*, *«більше уваги»* – це свідчить про емоційне сприйняття теми та брак конкретних прикладів.

Гістограма

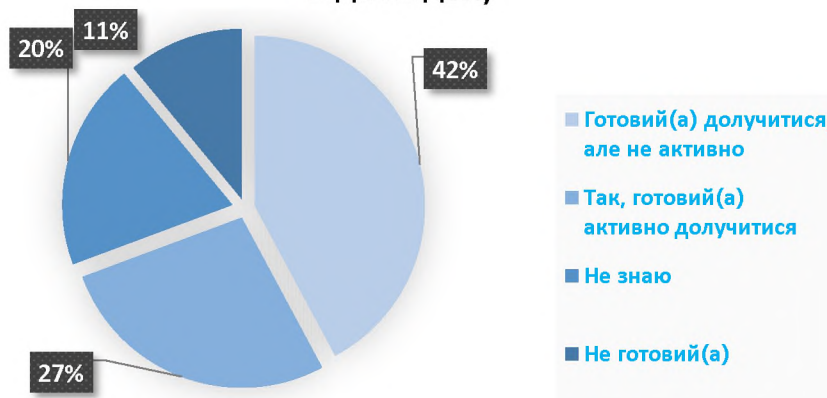
Рівень поінформованості населення про організації, які працюють у сфері підтримки безбар'єрного спілкування в Україні

Понад 80% респондентів не мають чіткого уявлення, хто реалізує ініціативи, а лише 7% можуть назвати конкретні організації. **Рекомендації:** підвищити публічність і видимість організацій, створити реєстри/карти активних ініціатив, інтегрувати інформацію у шкільні та громадські проекти, використовувати логотипи та партнерства для популяризації.

Діаграма

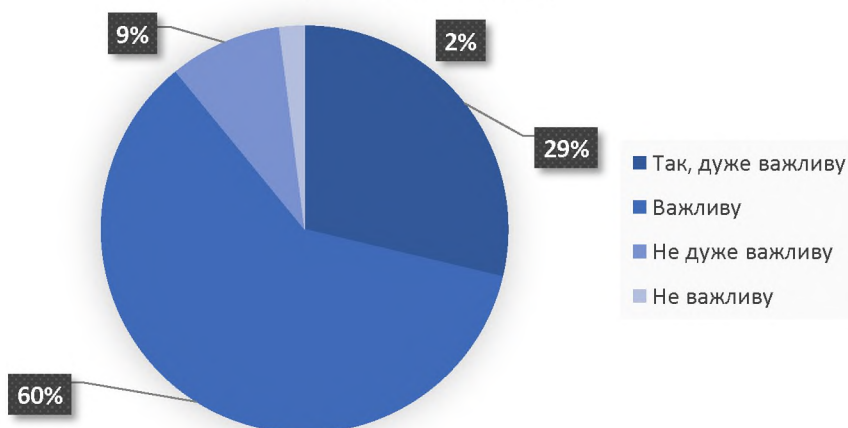
Чи готові Ви особисто долучитися до подолання бар'єрів у спілкуванні? (529 відповідей)

Майже 70% респондентів готові долучитися (27% активно, 42% – пасивно), 20% не впевнені, а 11% – не готові.

Діаграма

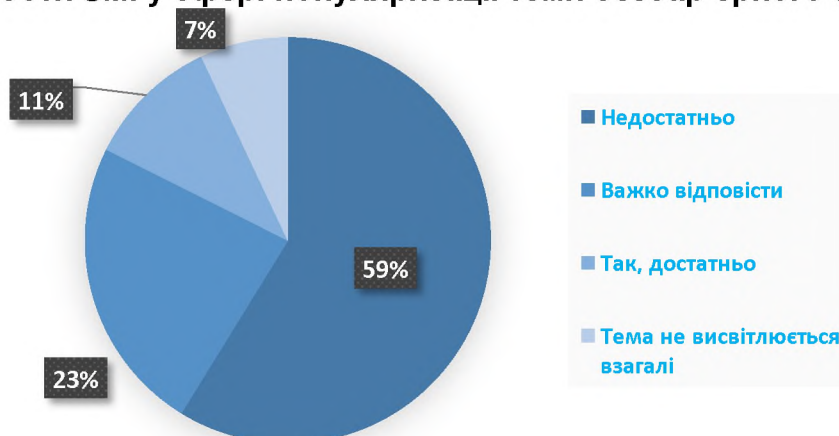
Чи освіта відіграє важливу роль у подоланні бар'єрів у спілкуванні? (529 відповідей)

89% опитаних вважають освіту важливим фактором формування культури безбар'єрного спілкування, лише близько 10% – сумніваються у її ефективності.

Діаграма

Оцінка роботи ЗМІ у сфері популяризації теми безбар'єрного спілкування

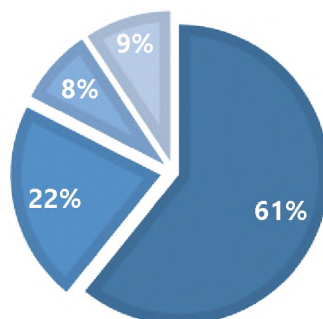

Більшість респондентів (понад 65%) оцінюють висвітлення теми у ЗМІ як недостатнє або відсутнє, лише 10% задоволені.

Діаграма

Суб'єктивне сприйняття динаміки змін у сфері безбар'єрного спілкування в Україні

■ Є певні зміни ■ Важко відповісти ■ Так, значні зміни ■ Змін немає

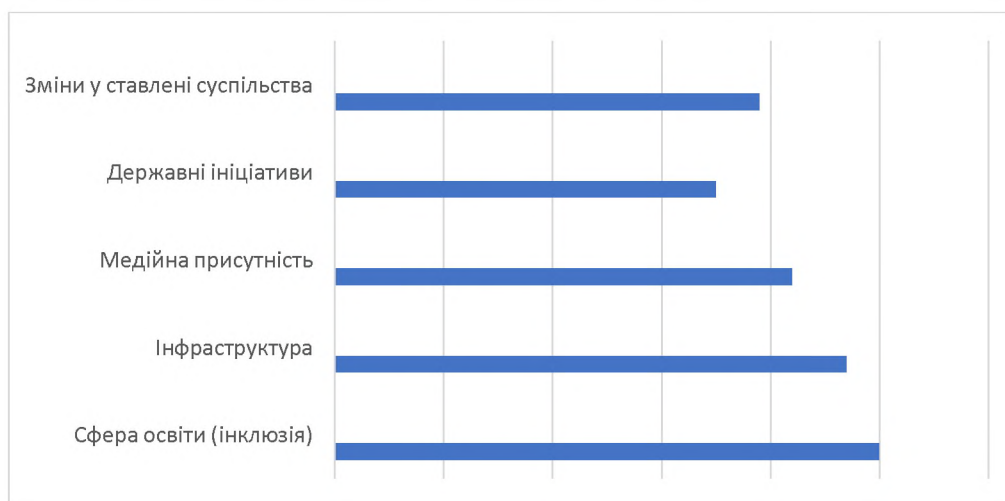

Це запитання завершує логіку анкетування і дозволяє оцінити суб'єктивне сприйняття динаміки змін у сфері безбар'єрного спілкування в Україні. 60,8% респондентів бачать певні позитивні зміни у сфері безбар'єрного спілкування, лише 8% оцінюють їх як значні; 30% сумніваються або не бачать змін. Найчастіше згадуються освіта, інфраструктура, медіа, політичні ініціативи та зростання суспільної емпатії.

Діаграма

Найбільш згадувані сфери змін

Відображає частоту згадок у відповідях респондентів:

Хоча більшість змін поки мають точковий або символічний характер, їх наявність є важливою ознакою поступового формування безбар'єрного середовища. Освіта, медіа та інфраструктура – ключові вектори подальшої роботи.

Респонденти виділяють кілька ключових напрямів для покращення безбар'єрного спілкування в Україні: освіта та підвищення обізнаності (шкільні та дорослі програми), інфраструктурна доступність (заклади, транспорт, вулиці), інформаційні кампанії та медіа, підготовка фахівців (логопеди, асистенти, психологи, перекладачі жестової мови), законодавча підтримка та фінансування,

технологічні рішення (субтитри, голосові асистенти, додатки) та активне залучення громадськості. Значна частина респондентів не змогла сформулювати конкретну відповідь.

5.2. Команда психолого-педагогічного супроводу дитини в закладі освіти

Таблиця 14

Склад команд психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП

Учасники команди психолого-педагогічного супроводу дитини	Працівник закладу освіти/ батьки дітей з ООП	Фахівець, залучений з іншої установи
Асистент вчителя/вихователя	43	1
Психолог	40	15
Батьки дитини з ООП	183	0
Дефектолог	12	12
Медичний працівник	23	6
Вчитель-логопед	18	20
Корекційний педагог	6	1
Реабілітолог	6	1
Асистент дитини	6	1
Сурдопедагог	1	1
Олігофренопедагог	1	1
Тифлопедагог	0	0

У закладах освіти, де організовано інклюзивне навчання, створюються команди супроводу, до складу яких переважно входять асистенти вчителів, психологи та частково батьки дітей з ООП (55 % випадків). Основною проблемою є кадровий дефіцит корекційних педагогів (логопедів, дефектологів, реабілітологів), особливо в сільській місцевості, що впливає на ефективність складання та реалізації індивідуальних програм розвитку (ІПР). Для якісної роботи команд важливо залучати фахівців ІРЦ для комплексної оцінки дитини та моніторингу її досягнень. Вчителі потребують додаткової підготовки з адаптації навчальних програм, розробки ІПР та ведення супровідної документації, а також системної співпраці з ІРЦ. Включення батьків до команд супроводу залишається важливим і потребує підтримки та нормативного забезпечення.

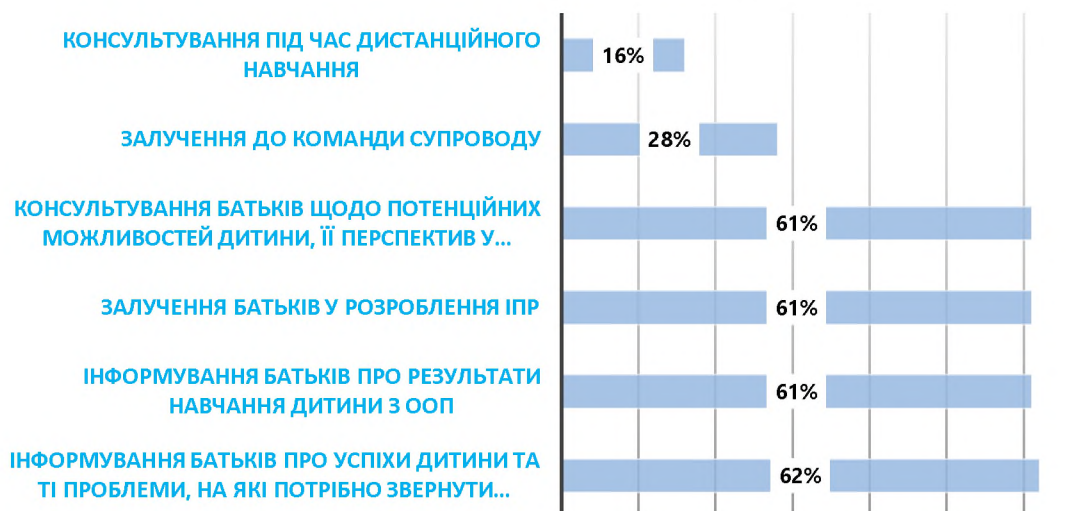
Таблиця 15

Аспекти взаємодії з батьками дитини з ООП

Аспекти взаємодії	К-сть*	%
Інформування батьків про успіхи дитини та ті проблеми, на які потрібно звернути увагу вдома	2142	62%
Інформування батьків про результати навчання дитини з ООП	2116	61%
Залучення батьків у розроблення ІПР	2102	61%
Консультування батьків щодо потенційних можливостей дитини, її перспектив у різних аспектах життя	2102	61%
Залучення до Команди супроводу	983	28%
Консультування під час дистанційного навчання	558	16%

*3479 опитаних. Респонденти могли обрати декілька варіантів відповідей

Аспекти взаємодії з батьками дитини з ООП

За результатами дослідження, практично усі респонденти з числа вчителів та асистентів вчителів дали позитивну оцінку щодо співпраці з фахівцями ІРЦ. При досить тісній співпраці було відмічено відсутність будь-яких труднощів, пов'язаних із взаємодією, налагодженням комунікації, доступністю підтримки і консультацій (в деяких випадках було зазначено про Вайбер-групи, в яких досить оперативно можна отримувати відповіді на питання, що виникають у роботі з дитиною з ООП).

Таблиця 16

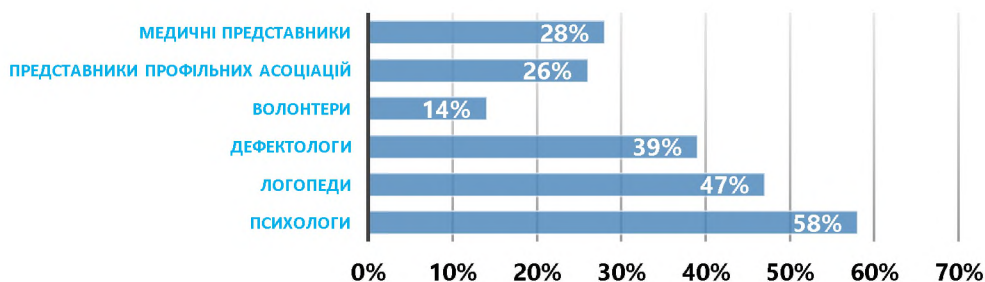
Фахівці/громадські діячі, взаємодії з якими не вистачає батькам дітей з ООП

Фахівці/громадські діячі	К-сть*	%
Психологи	193	58%
Логопеди	156	47%
Дефектологи	128	39%
Волонтери	45	14%
Представники профільних Асоціацій	85	26%
Медичні представники	92	28%

*331 опитаних. Респонденти могли обрати декілька варіантів відповідей

Гістограма

Фахівці/громадські діячі, взаємодії з якими не вистачає батькам дітей з ООП

Взаємодія з батьками дитини з особливими освітніми потребами (ООП) має бути партнерською та спрямована на спільне виховання та навчання. Батьки є ключовими учасниками, які мають бути залучені до процесу, отримувати інформацію, підтримку та навчання.

6. ПОРАДИ БАТЬКАМ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Дослідження присвячене ролі сім'ї у вихованні та розвитку дітей з особливими освітніми потребами та наданню практичних рекомендацій батькам. Встановлено, що сучасна сім'я є головною ланкою у формуванні фізичного, морального та соціального розвитку дитини, а ефективне виховання неможливе без активної участі батьків і тісної взаємодії з педагогічним колективом. Психологічна зрілість батьків, їхні моральні та етичні цінності, досвід соціальної взаємодії значною мірою визначають успішність соціалізації дитини та її навчальні досягнення.

Дослідження підкреслює, що сім'ї дітей з особливими освітніми потребами часто перебувають у стані стресу та емоційної напруженості, що негативно впливає на взаємини всередині родини та на навчальні успіхи дитини. Надзвичайно важливо своєчасно надавати психологічну підтримку батькам, формувати їхню стресостійкість та допомагати адекватно реагувати на потреби дитини.

Серед основних рекомендацій для батьків:

1. **Створення гармонійного сімейного середовища** – підтримка дружньої, цілеспрямованої та теплої атмосфери в родині, де панує взаємодопомога, довіра та щирість.
2. **Розвиток самостійності дитини** – надання можливості виконувати певні дії самостійно, формування відповідальності та навичок самообслуговування.
3. **Підтримка пізнавальної активності** – стимулювання інтересу до навчання через гру, творчі заняття, розповіді, практичні завдання, адаптовані до інтелектуального рівня дитини.
4. **Розвиток комунікативних та соціальних навичок** – допомога у встановленні контактів з ровесниками, навчання оцінювати себе та інших, конструктивно вирішувати конфлікти.
5. **Психологічна підтримка та емоційна стабільність** – уникнення покарань, зниження тривожності дитини через позитивне підкріплення, заохочення успіхів та формування впевненості у власних силах.
6. **Співпраця зі спеціалістами** – регулярне звернення до психологів, дефектологів, логопедів, реабілітологів, використання їхніх порад для щоденної роботи з дитиною.
7. **Використання спеціальних методик для розвитку навичок** – вправи з читання, письма, рахування в ігровій формі; розвиток слухового, зорового та тактильного сприйняття; стимулювання творчих здібностей.
8. **Організація здорового режиму життя** – дотримання режиму дня, створення умов для безпечного відпочинку, обмеження чинників, що викликають страх чи негативні емоції.
9. **Підтримка контактів із зовнішнім середовищем** – участь у групах підтримки та взаємодопомоги для зменшення відчуття ізоляції та емоційного стресу.
10. **Формування позитивного ставлення батьків до дитини** – прийняття дитини такою, яка вона є; підтримка та заохочення; збереження власного балансу та уваги до всіх членів сім'ї.

Ефективне виховання дітей з особливими освітніми потребами можливе лише за умови тісної взаємодії сім'ї та школи, комплексної психологічної підтримки

батьків та використання спеціалізованих методик. Практичні поради допомагають батькам створити сприятливі умови для всебічного розвитку дитини, підвищити її успішність, соціальну адаптацію та самоповагу.

Таблиця 17

Переваги інклюзивного навчання для учасників освітнього процесу на думку керівників ЗО, в яких впроваджено інклюзивне навчання

Переваги інклюзивної форми навчання	К-сть*	Частка, %
Навчання дитини з ООП зі своїми однолітками та за місцем проживання	134	100%
Формування вміння в інших дітей спілкуватися та співпрацювати з різними людьми	95	71%
Виховання толерантності, гуманності, співчуття в інших дітей	84	63%
Можливість соціалізації, розвитку, професійного самовизначення дитини з ООП	82	61%
Набуття нового досвіду, розвиток професійних компетентностей у вчителів та інших педагогічних працівників	76	57%
Залучення батьків до освітнього процесу	56	42%
Можливість отримувати методичну і консультативну допомогу інших фахівців	43	32%
Залучення додаткових ресурсів громади	12	9%

*Респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді

Гістограма

Переваги інклюзивного навчання для учасників освітнього процесу на думку керівників ЗО, в яких впроваджено інклюзивне навчання

Переваги інклюзивної освіти

Для дітей з особливими освітніми потребами (ООП):

- Цілеспрямоване спілкування з однолітками стимулює когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток.
- Ровесники виступають моделями для наслідування, що сприяє формуванню навичок і поведінкових зразків.

- Оволодіння новими вміннями та навичками відбувається функціонально, у природному контексті взаємодії.
- Навчання орієнтоване на сильні сторони, здібності та інтереси дітей.
- Діти мають можливості налагоджувати дружні стосунки зі здоровими ровесниками та брати участь у громадському житті.

Для інших дітей:

- Діти природно сприймають різноманітність і вчаться толерантності.
- Вони вчаться налагоджувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них.
- Розвиваються навички співробітництва та взаємодопомоги.
- Діти стають більш винахідливими, креативними та чутливими до потреб інших.

Для педагогів та фахівців:

- Вчителі краще розуміють індивідуальні особливості учнів.
- Освоєння різних педагогічних методик дозволяє ефективніше підтримувати розвиток дітей з урахуванням їхніх потреб.
- Спеціалісти (педагоги, медики, фахівці спеціального профілю) формують цілісне сприйняття дитини та вчаться бачити ситуації очима дітей.

Для батьків дітей з ООП:

- Можливість навчання дитини у загальноосвітньому закладі за місцем проживання.
- Соціалізація та доступ до якісної освіти, адаптованої до потреб дитини.
- Спостережувані успіхи дитини у навчанні та життєдіяльності підтверджують переваги інклюзивної освіти:
 - Академічні успіхи – засвоєння програмового матеріалу, здобуття нових знань і навичок.
 - Соціальна адаптація – комфорт у колективі, наявність друзів, позитивне ставлення до школи.
 - Загальний прогрес розвитку та самопочуття – помітне покращення фізичного та емоційного стану дитини, підвищення настрою та мотивації до навчання.

Таблиця 18

Ключові відгуки/спостереження керівників ЗО, в яких впроваджено інклюзію, щодо навчання дітей з ООП в інклюзивному класі/групі

Ключові відгуки/спостереження	К-сть	Частка, %
Діти з ООП почуваються більш впевнено у спілкуванні з однолітками	45	34%
Педагоги розуміють індивідуальні особливості дітей	40	30%
Атмосфера в інклюзивному класі/групі дружня та емпатійна	40	30%
Діти з ООП розвинули нові вміння, навички та здібності; спостерігаються успіхи під час навчання	43	32%
Педагог, клас/група ефективно сприяє розвитку дитини з ООП	45	34%

*Респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді

Ключові відгуки/спостереження керівників ЗО, в яких впроваджено інклюзію, щодо навчання дітей з ООП в інклюзивному класі/групі

Про успіхи дітей з ООП під час навчання в інклюзивних класах/групах також зазначають фахівці ІРЦ. Аналізуючи вплив інклюзивної освіти на всіх учасників освітнього процесу, респонденти-представники різних цільових груп підкреслили користь навчання дітей з ООП для всіх учнів інклюзивного класу.

Таблиця 19

Перешкоди у доступі дітей з ООП до отримання якісної освіти в ЗО на думку керівників закладів освіти

Перешкоди	Керівники ЗО, в яких запроваджено інклюзивне навчання N=45	
	К-ть	Частка, %
Відсутність умов для організації інклюзивного освітнього середовища	2	1,5%
Відсутність необхідних знань та навичок у педагогічних працівників для роботи в інклюзивних класах/невідповідна підготовка вчителів/асистентів вчителів	14	10%
Відсутність фінансування для забезпечення навчання дітей з ООП в закладі загальної середньої освіти	16	12%
Відсутність послуги «супровід під час інклюзивного навчання»	2	1,5%
Батьки інших дітей будуть проти здобуття освіти їхніми дітьми в класі з дітьми з ООП	14	10%
Застереження щодо виникнення ситуацій цькування (булінгу) дітей з ООП/відсутність друзів (інші діти не сприймають дитину з ООП та відмовляються спілкуватися)	9	7%
Відсутність ефективної взаємодії з фахівцями ІРЦ	2	1,5%

Брак фахової підготовки та навичок роботи з дитиною з ООП з певними освітніми труднощами у вчителів/асистентів вчителів спричиняє як нездатність

забезпечити особистісне спрямування освітнього процесу для дитини з ООП (і, зокрема, використовувати командний підхід, скласти та виконувати ІПР дитини з ООП, продумати та використовувати систему оцінювання відповідно до можливостей дитини з ООП, адаптувати навчальну програму тощо), так і створити інклюзивне середовище для всіх інших учнів класу. Керівники ЗО, в яких вже впроваджено інклюзивне навчання, зазначили, що все ж не всі вчителі вміють ефективно організувати освітній процес в інклюзивному класі. У окремих випадках неготовність вчителів/асистентів вчителів до роботи з дітьми з ООП та відсутність вузькопрофільних спеціалістів відповідно до потреб дитини провокувала переведення дитини з інклюзивної форми навчання на спеціальну.

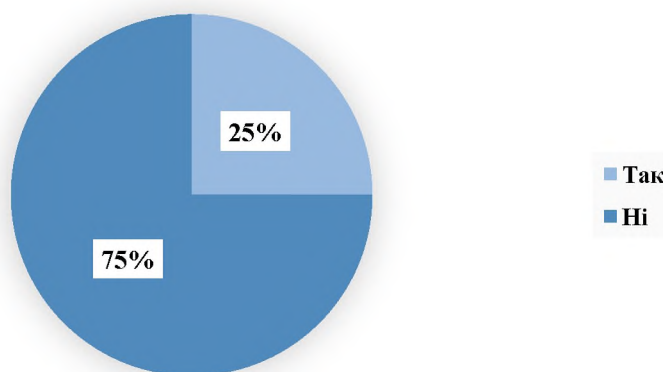
Таблиця 20

Виникнення труднощів під час організації співпраці з батьками дітей з особливими освітніми потребами на думку фахівців освіти

Чи виникають труднощі?	Кількість	%
Так	881	25%
Ні	2598	75%

Діаграма

Виникнення труднощів під час організації співпраці з батьками дітей з особливими освітніми потребами на думку фахівців освіти

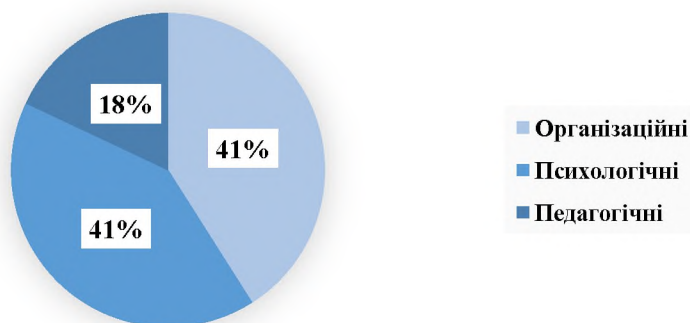
Таблиця 21

Бар'єри, що виникають у фахівців освіти у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами

Бар'єри	К-ть*	%
Організаційні	1410	41%
Психологічні	1437	41%
Педагогічні	632	18%

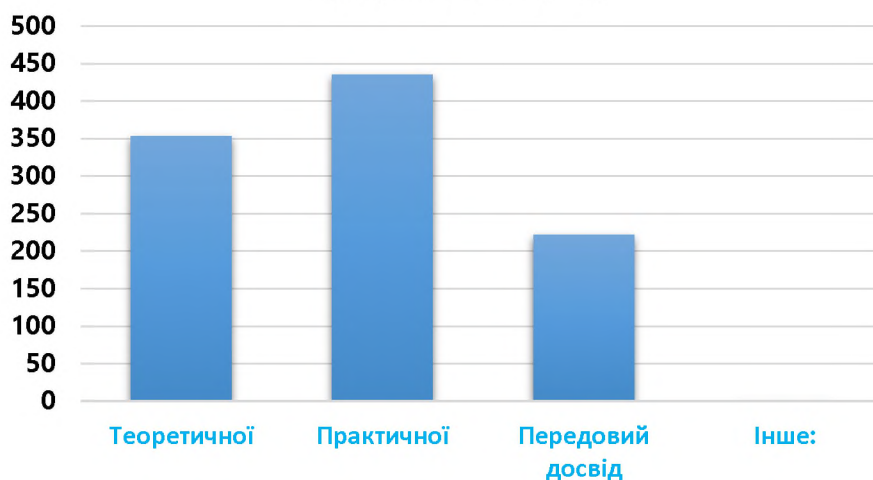
*Респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді

Бар'єри, що виникають у фахівців освіти у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами

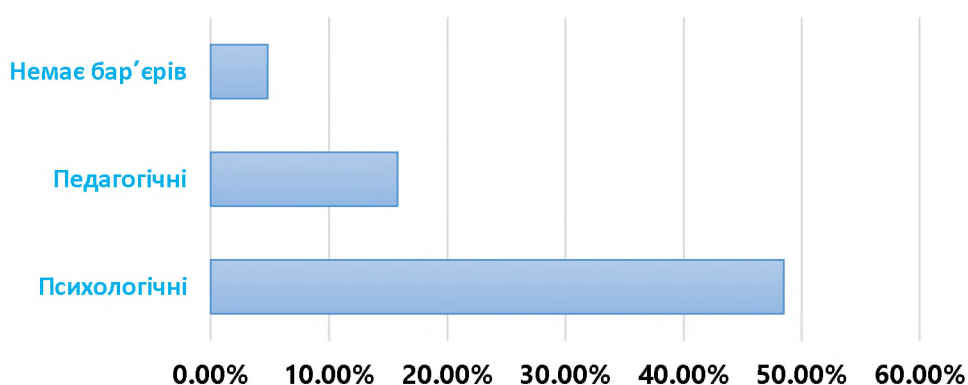

Професійна готовність педагогів залежить від знань, практичних навичок і особистісних якостей. Дослідження показало наявність прогалин: низьке розуміння сенсорних та інших порушень у дітей з ООП, обмежене володіння сучасними методиками, складності з ІПР та документацією. Більшість готувалася через самоосвіту, менша кількість пройшла курси чи тренінги. Це призводить до нестандартизованих підходів і нерівномірного розподілу обов'язків у команді супроводу.

Якої допомоги з питань впровадження інклюзивної освіти потребують працівники ІРЦ/РЦ

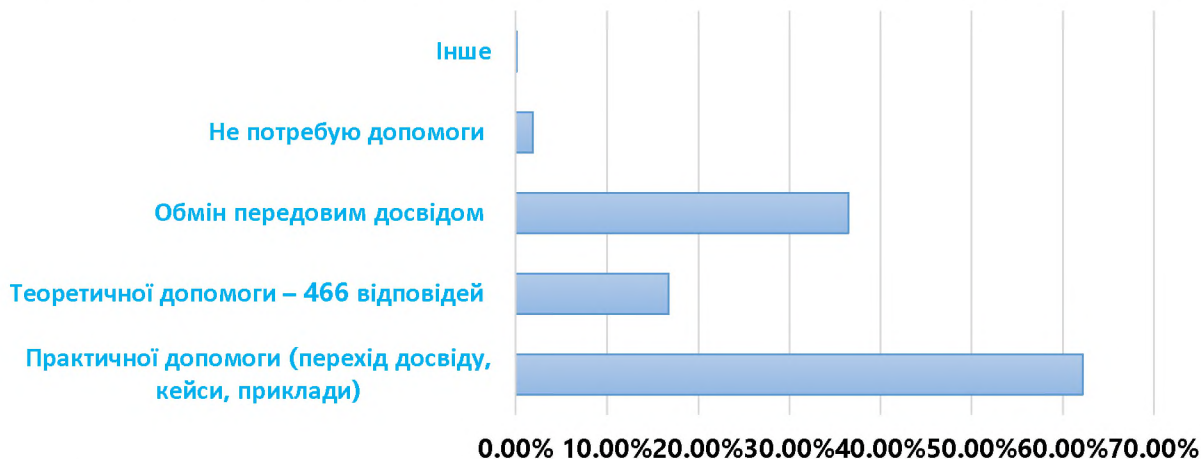
Які бар'єри виникають у Вашій роботі?

Бар'єри інклюзії: психологічні (страх, упередження, вигорання) – 48,5%; педагогічні (нестача знань і методик) – 15,8%; без бар'єрів – 4,8%. Інші: фінанси, організація, техніка, підтримка колег, взаємодія з батьками, навантаження.

Гістограма

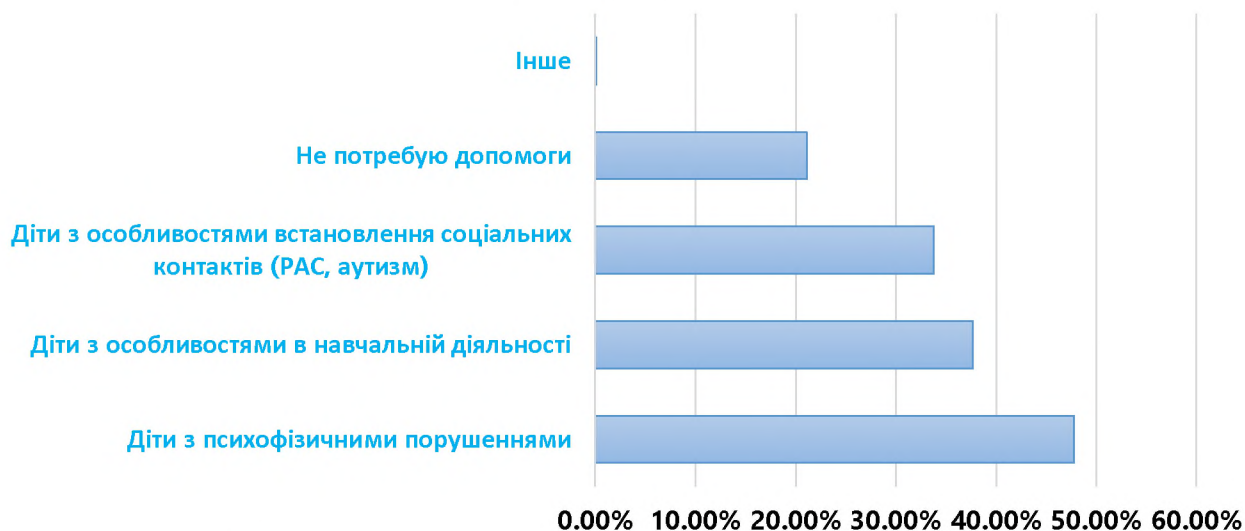
Якої допомоги з питань впровадження інклюзивної освіти Ви потребуєте?

Опитування показало, що переважна більшість педагогів (≈70–75%) потребує практичної допомоги: кейси, обмін досвідом, приклади рішень. Теоретичні знання менш затребувані (16,8%), лише 1,9% вважають, що допомога не потрібна.

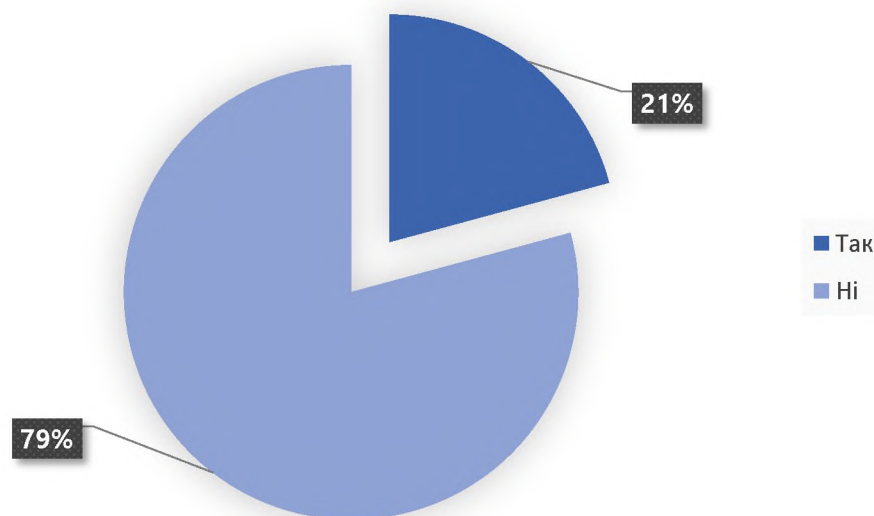
Гістограма

В роботі з дітьми з якими порушеннями Ви потребуєте додаткових теоретичних знань?

Найбільший запит на додаткові знання – робота з дітьми з психофізичними порушеннями (47,8%), далі – труднощі в навчальній діяльності (37,7%) та соціальні порушення/аутизм (33,8%). 21% респондентів вважає, що додаткові знання їм не потрібні. Щодо форм навчання – понад 70% обирають практичні формати, кейси та поєднання теорії з практикою.

Чи виникають у Вас труднощі під час організації співпраці з батьками дітей з особливими освітніми потребами?

Питання стосується одного з **ключових компонентів інклюзивної освіти** – співпраці з батьками дітей з ООП.

20,8% педагогів відчувають труднощі у роботі з батьками дітей з ООП, 79,2% – не мають проблем. Це вказує на те, що більшість комунікує успішно, але певна частка потребує підтримки.

7. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З РІЗНИМИ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

З метою ефективного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в інклюзивних закладах утворюється команда психолого-педагогічного супроводу (КППС). «Особливість» дитини визначається не хворобою, а психологічним середовищем, у якому вона перебуває, тому потребує спеціального підходу, розвитку та підтримки.

Психолого-педагогічний супровід (ППС) – це комплекс заходів, що створюють соціально-психологічні та педагогічні умови для розвитку, навчання, виховання та соціалізації дитини в інклюзивному середовищі. Основні функції ППС:

- Компенсаторна – допомагає «мінуси дефекту перетворювати на плюси».
- Стимулююча – активізує участь дитини в спілкуванні зі здоровими дітьми.
- Розвиваюча – сприяє соціалізації.
- Корекційна – нейтралізує травмуючі чинники та наслідки дефекту.

ППС реалізується через індивідуальну програму розвитку дитини, за участю вчителя, корекційного педагога та інших фахівців. Головна мета – підготовка дітей до життя у суспільстві та забезпечення рівних можливостей у навчанні.

Ефективність інклюзивного навчання потребує спільних зусиль педагогів, батьків, громади та партнерський підхід. Командна робота має характеризуватися спільним баченням, взаємопов'язаністю та відповідальністю.

Принципи роботи КППС: повага до особливостей дитини, недопущення дискримінації, командний підхід, співпраця з батьками, конфіденційність, етичність та міжвідомча взаємодія.

Батьки є ключовою ланкою команди, оскільки вони найкраще знають здібності та потреби дитини і можуть ефективно підтримувати її навчання та розвиток.

8. ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА

Інклюзивна компетентність педагога – це інтегрована система знань, умінь, цінностей та особистісних якостей, необхідних для ефективної роботи в умовах інклюзивного навчання. Вона включає:

- Інформаційний компонент – здатність здобувати, опрацьовувати та застосовувати знання, у тому числі через ІКТ.
- Комунікативний – вміння працювати в команді та спілкуватися з усіма учасниками освітнього процесу.
- Продуктивний – здатність досягати результату, залучати фахівців (психолога, дефектолога, логопеда тощо).
- Морально-психологічний – гуманістичний підхід, готовність до роботи та ціннісні орієнтири.
- Предметно-операційний – глибокі професійні знання й методики організації навчання в неоднорідному класі.

Педагог у інклюзивному класі організовує диференційоване навчання, приймаючи до уваги різні рівні знань, стилі навчання та потреби учнів. Він виступає наставником, який передає частину відповідальності учням, забезпечує підтримку та сприяє розвитку автономності.

Основні функції вчителя в інклюзивному навчанні:

- Конструктивно-комунікативна – планування та організація навчання, створення конструктивних стосунків.
- Освітньо-виховна – забезпечення розвитку учнів, соціальної адаптації та підтримки.
- Аналітико-корективна – оцінка та корекція педагогічного процесу відповідно до потреб учнів.

Ключові критерії сформованості інклюзивної компетентності педагога:

- Особистісний – мотивація, гуманність, толерантність, емпатія, педагогічний оптимізм.
- Змістовий – знання психолого-педагогічні та інклюзивні, вміння створювати інклюзивне середовище.
- Аналітико-оцінний – здатність оцінювати власну діяльність, саморегулюватися та вдосконалюватися.

Профіль інклюзивного вчителя базується на трьох цінностях:

1. Цінування різноманітності учнів – різниця учнів розглядається як ресурс.
 - Вміння: критично оцінювати власні переконання, моделювати повагу, чутливо реагувати на потреби учнів.
2. Підтримка всіх учнів – високі очікування для кожного, сприяння навчальному, соціальному та емоційному розвитку.
 - Вміння: диференційоване викладання, оцінювання сильних сторін, розвиток автономії учнів, використання ІКТ та адаптивних технологій.
3. Співпраця та робота в команді – взаємодія з батьками, сім'єю та іншими фахівцями.
 - Вміння: ефективне спілкування, врахування культурного та соціального бекграунду сімей, підтримка партнерства у навчанні.

Таким чином, інклюзивна компетентність забезпечує ефективну роботу педагога в умовах інклюзивного класу, сприяє розвитку дітей з ООП та формуванню безпечного й підтримуючого освітнього середовища.

9. КЛЮЧОВІ ПОТРЕБИ ДІТЕЙ З ООП І ЇХНІХ СІМЕЙ ТА СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

9.1. Влаштування дитини з ООП у заклад освіти. Форми навчання

Індивідуальний підхід до дітей з ООП

Більшість батьків зазначили, що процес влаштування дитини з ООП у заклад освіти не був складним. Основним документом для організації інклюзивного навчання є **висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини**, який визначає освітні потреби та рекомендації щодо підтримки.

Комплексна оцінка проводиться ІРЦ та включає:

- фізичний розвиток;
- мовленнєвий розвиток;
- когнітивну сферу;
- емоційно-вольову сферу;
- освітню діяльність та соціальну адаптацію.

Оцінка здійснюється на підставі заяви батьків або дитини (від 14 років), документів про навчання, медичних обстежень та попередніх рекомендацій. В умовах воєнного стану строки проведення скорочуються, а оцінка може проводитися за місцем проживання дитини.

Результати оформлюються у висновок, який слугує основою для:

- складання індивідуальної програми розвитку (ІПР);
- організації інклюзивного навчання;
- надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг;
- визначення необхідності асистента дитини.

Повторна оцінка проводиться при переході дитини між рівнями освіти, зміні закладу або за ініціативою батьків.

Індивідуальна програма розвитку (ІПР)

ІПР забезпечує **індивідуалізацію навчання**, визначає цілі, напрями та години додаткових занять.

- Розробляється командою супроводу за участю батьків;
- Важливе дотримання принципу SMART-цілей (функціональні, відповідні рівню розвитку, вимірювані);
- Часто формально складається асистентом вчителя без залучення батьків, що знижує ефективність;
- Активне залучення батьків підвищує результативність та усвідомленість цілей.

Система оцінювання дитини повинна бути зрозумілою батькам та адаптованою до її потреб.

Пріоритетні напрями роботи закладу

1. **Безпечне освітнє середовище** – укриття доступні для дітей з ООП, працівники забезпечують психологічну підтримку у стресових ситуаціях.

2. **Психологічно комфортне середовище** – запобігання вторинній психологічній травмі, залучення батьків.
3. **Забезпечення права на освіту** – дистанційна, очна, індивідуальна форми навчання; утворення інклюзивних класів незалежно від граничної кількості учнів.

Організація інклюзивного навчання

- Виконується командами психолого-педагогічного супроводу (вчителі, асистент, психолог, залучені фахівці, батьки).
- **Освітній процес** базується на програмі закладу з корекційно-розвитковим складником: індивідуальні та групові заняття, адаптація матеріалу.
- **Оцінювання навчальних досягнень** – адаптоване до потреб дитини.
- **Психолого-педагогічна підтримка** – фахівці ІРЦ, закладів освіти, дистанційно за потреби.

Кадрове забезпечення

- Кваліфіковані педагоги, асистенти, дефектологи;
- Недопущення короткострокових договорів та порушень трудового законодавства;
- Постійний розвиток компетенцій педагогів, наставництво.

9.2. Індивідуальний підхід щодо потреб дитини з ОПП

Сучасна українська педагогіка наголошує на важливості індивідуалізації навчання, проте на практиці навчальні заклади часто орієнтуються на забезпечення однакового рівня освіти для всіх, оцінюючи виконання загальних правил, а не розвиток оригінального мислення та творчих здібностей.

Індивідуальний підхід передбачає врахування здібностей, темпераменту, особистості та мотивації учня, що сприяє ефективності навчання та побудові гарних стосунків у класі. Особливу увагу слід приділяти дітям з особливими освітніми потребами, але надмірна опіка може обмежувати їхній розвиток і формувати споживацьке ставлення. Батьки повинні підтримувати самостійність дитини, поважати її мрії, потреби та плани, формуючи відповідальність і ініціативність.

Методи індивідуального підходу:

1. **Диференційоване навчання** – адаптація змісту, завдань і методик до особливостей кожного учня.
2. **Врахування індивідуальних різниць і стилів навчання** – використання візуальних матеріалів, мультимедіа, ігор, практичних завдань.
3. **Індивідуальні навчальні плани (ІНП)** – створюються для учнів з особливими потребами, включають адаптацію матеріалу, індивідуальні завдання та оцінювання.
4. **Кооперативне навчання** – робота у групах для розвитку соціальних та академічних навичок.
5. **Варіативне навчання** – надання учням вибору завдань або проєктів для реалізації інтересів та розвитку творчого потенціалу.
6. **Використання технологій** – комп'ютери, планшети, інтерактивні дошки, навчальні програми.

Сучасні технології та методики для дітей з ООП:

- ігрові та кооперативні методи, навчання на свіжому повітрі;
- мультимедійні презентації, комп'ютерні програми;
- методики «Нумікон», «Незакінчені речення», арт- та піщана терапія, кольоротерапія, фітотерапія, ігри з водою, ігровий масаж.

Основні принципи індивідуального підходу:

- врахування інтересів та мотивації дитини;
- різноманітність методів навчання;
- розробка індивідуальних планів разом із батьками та фахівцями;
- глибоке розуміння специфіки потреб учня;
- активна співпраця з батьками та колегами.

Методи індивідуального підходу створюють сприятливе навчальне середовище, де дитина розвивається у власному темпі, що особливо важливо для дітей з особливими освітніми потребами. Проблема індивідуалізації навчання залишається актуальною та потребує подальшого дослідження сучасною педагогічною наукою.

9.3. Послуги для дітей з ООП та їхніх сімей.

Спрямування освітнього процесу відповідно до індивідуальних освітніх потреб дитини з ООП здійснюється через надання додаткових підтримуючих послуг (зокрема психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових), а також через забезпечення дитини спеціальними допоміжними засобами (асистивними технологіями) для підтримки або підвищення її функціональних можливостей і автономності.

Для роботи з учнями з ООП у закладах загальної середньої освіти передбачено введення посади асистента вчителя з розрахунку 1 (одна) ставка на клас, у якому навчаються такі діти, а також посад вчителів-дефектологів (вчителя-логопеда, сурдопедагога, тифлопедагога тощо). Крім того, якщо дитина з ООП під час інклюзивного навчання в освітньому процесі потребує допомоги в пересуванні, самообслуговуванні тощо, забезпечити таку підтримку можливо шляхом надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання (асистент дитини).

Слід враховувати, що розвиток освітніх можливостей дитини з ООП пов'язаний із тим, наскільки задоволеними є потреби її сім'ї та якими є наявні ресурси сім'ї для задоволення потреби дитини. Тому окрему увагу в даному дослідженні було приділено вивченню стану забезпечення послугами дітей з ООП та їхніх сімей, зокрема послугами, що пов'язані з доступом дитини до інклюзивного навчання.

9.4. Послуги для підтримки дітей з ОПП в освітньому процесі.

Відповідно до Закону України «Про освіту», особам з ООП надається комплексна система заходів, зокрема психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг. Перелік послуг, необхідних для дитини з ООП, міститься у висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини і вноситься, відповідно, до ІПР. Дані послуги можуть надаватися педагогічними працівниками закладів освіти, ІРЦ або іншими фахівцями.

ВИСНОВКИ

Посилення уваги до індивідуального розвитку особистості, визнання гуманістичних засад освіти як найбільш відповідних принципам правової держави є однією з передумов повноцінного залучення дітей з порушеннями психофізичного розвитку в систему суспільних відносин. Винятково важливого значення при цьому набуває навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Не викликає сумніву, що найважчим, але найважливішим завданням є формування мотивації педагогів до подальшого вдосконалення своїх умінь та навичок.

У рамках проекту «Подолання розриву: розбудова потенціалу інклюзивної освіти в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях» проведено анкетування загальною кількістю 5269 реципієнтів з питань розвитку послуг інклюзивної освіти на півдні України та посиленні матеріальної бази інклюзивно-ресурсних центрів, а також підвищення грамотності освітян у питаннях інтеграції інклюзивної освіти.

У результаті ми прийшли до таких аналітичних висновків:

1. Опитування засвідчило високий рівень залученості освітянської спільноти до теми інклюзивної освіти. Переважна більшість респондентів – жінки (92,3%) з Одеської (45%), Херсонської (32,5%) та Миколаївської (22,6%) областей. Близько 60% опитаних мешкають у містах.

2. Географія опитування.

У дослідженні взяли участь представники трьох південних областей України:

- Одеська область – 45%
- Херсонська область – 32,5%
- Миколаївська область – 22,6%

Це дозволяє говорити про репрезентативність регіонального контексту, зокрема враховуючи особливі умови функціонування освіти в умовах війни, окупації та релокації.

3. При роботі з батьками з'ясовано, що незалежно від типу порушень, ключові запити батьків стосуються кваліфікації педагогів та інклюзивної команди; індивідуального підходу та адаптації навчального середовища; доступності навчальних матеріалів та технологій; соціалізації та прийняття дитини колективом.

4. Кадровий потенціал свідчить, що:

- понад половина респондентів (68%) мають до 10 років стажу, що свідчить про оновлення кадрового складу та включення нових фахівців у сферу інклюзії.
- Приблизно третина має досвід понад 10 років, що забезпечує тяглість професійної традиції та менторство для молодих колег.
- Частина фахівців має стаж саме в інклюзії менше 2 років, що підтверджує потребу в цільовому навчанні й супроводі.

5. Запити від респондентів. Найбільше теоретичних знань, за результатами опитування, суспільство потребує для ефективної роботи з дітьми з психофізичними порушеннями (понад 28%). Також понад 22% респондентів вказали на необхідність знань щодо підтримки дітей із труднощами в навчанні та особливостей соціальної взаємодії. Найменше запитів – стосовно дітей, розвиток яких зумовлений соціальними чинниками (менше 14%). Це вказує на пріоритетність підготовки фахівців у сфері інклюзивної освіти та спеціальної педагогіки.

6. Про готовність та толерантність суспільства до інклюзії ми отримали такі дані: майже дві третини опитаних (63,5%) вважають, що суспільство *скоріше* є

толерантним, що свідчить про поступове формування прийняття дітей з особливими освітніми потребами.

Водночас, лише 17,5% впевнено стверджують, що рівень толерантності є повним, тобто беззастережним.

Понад 18% респондентів (сукупно «Скоріше ні» та «Ні») вважають, що в суспільстві досі присутні упередження, а отже, ще існує значна потреба в просвітницьких та виховних заходах.

7. Інформаційна політика з теми інклюзії. Дані свідчать про необхідність:

- системної інформаційної кампанії з теми інклюзії;
- заходів у закладах загальної середньої освіти і громадах, спрямованих на розвиток емпатії, розуміння і прийняття;

активного залучення батьків та місцевих лідерів до формування безбар'єрного середовища.

8. Бар'єри в інклюзії. Респонденти демонструють високу обізнаність щодо системних бар'єрів, які впливають на впровадження інклюзивної освіти. Найчастіше вказуються недофінансування, кадровий дефіцит, невідповідність середовища, а також війна як об'єктивний дестабілізуючий чинник. Разом із тим, відзначено й суспільні установки та упередження, які є глибинною перешкодою, що потребує просвітницьких, інформаційних та міжсекторальних рішень.

Хоча більшість змін поки мають точковий або символічний характер, їх наявність є важливою ознакою поступового формування безбар'єрного середовища. Освіта, медіа та інфраструктура – ключові вектори подальшої роботи.

Відкрите питання: «Які, на Вашу думку, кроки необхідно зробити для покращення безбар'єрного спілкування в Україні?»:

У відповідях респондентів виокремлюються кілька ключових напрямів покращення безбар'єрного спілкування:

- освіта та підвищення обізнаності (найбільше згадок) – необхідність включення тем безбар'єрності в шкільні й вищі навчальні програми, просвітницька робота з дорослими.
- Інфраструктурна доступність – облаштування закладів, транспорту, вулиць для потреб маломобільних груп.
- Інформаційні кампанії та медіа – ширше висвітлення у ЗМІ, соцмережах, місцевих каналах.
- Підготовка фахівців – збільшення кількості логопедів, асистентів, психологів, перекладачів жестової мови.
- Законодавча підтримка і фінансування – дотримання стандартів безбар'єрності, підтримка ініціатив на місцевому рівні.
- Технології – використання субтитрів, голосових асистентів, мобільних додатків.
- Залучення громадськості – активізація громадських організацій і волонтерства.

- Значна частина респондентів не змогла сформулювати відповідь.

9. Команда супроводу та роль батьків. Взаємодія з батьками дитини з особливими освітніми потребами (ООП) має бути партнерською та спрямована на спільне виховання та навчання. Батьки є ключовими учасниками, які мають бути залучені до процесу, отримувати інформацію, підтримку та навчання.

На основі результатів опитування доцільно рекомендувати:

- посилення підготовки фахівців у сфері психофізіології та спеціальної педагогіки, зокрема через запровадження спеціалізованих курсів, практикоорієнтованих тренінгів і міждисциплінарної співпраці з медичними працівниками.

- Важливо також зосередити увагу на розвитку компетентностей у

роботі з дітьми, які мають труднощі в навчанні, шляхом впровадження методичних рекомендацій із диференційованого підходу та використання сучасних цифрових інструментів. Окрему увагу слід приділити формуванню навичок ефективної соціальної взаємодії педагогів із дітьми, зокрема тих, хто має складнощі в налагодженні контактів із соціальним середовищем, що дозволить створити безпечне та підтримувальне освітнє середовище для кожного учня.

- З огляду на вищевикладане, аналіз опитування дає можливість стверджувати на доцільності створення інклюзивно-навчального центру на базі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, який надасть змогу майбутнім спеціалістам вже під час навчання ефективно надавати послуги дітям із особливими освітніми потребами, працювати з їхніми батьками та виконувати вправи з дітками на відповідному обладнанні. Такий інклюзивний центр буде покликаний адаптувати навчально-пізнавальний процес дитини до її здібностей та можливостей. У центрі працюватимуть фахівці кафедри спеціальної освіти, логопеди, психологи. Студенти старших курсів матимуть змогу проходити практичну підготовку на базі створеного центру.

- У рамках проєкту підсилити матеріально-технічну базу ІРЦ та передати деяке обладнання для підтримки чотирьох мобільних бригад, які покривають найбільшу територіальну межі, а саме по одній бригаді в Херсонській області, Одеській області та 2 бригади в Миколаївській області: Південноукраїнський район та Баштанський район. Також підтримати 20 Інклюзивно-ресурсних центрів на півдні України, які отримують додаткове обладнання, 9 з них саме в Миколаївській.

- У перспективі, за умови продовження проєкту, та додаткового фінансування розглянути такі вектори подальшої роботи як створення інклюзивно-спортивних майданчиків.

- Супроводження інклюзивного навчання саме в закладах вищої освіти, аналіз особливостей інклюзивного навчання в ЗВО.

- Моніторинг, співпраця, навчання та проведення спільних тренінгів з працівниками управлінь та відділів соціального захисту населення, органами опіки та піклування в частині вироблення алгоритму взаємодії їх з ІРЦ, закладами освіти.

- Звернення до міжнародного центру сертифікації фахівців Guintі Psychometrics з проханням провести сертифікацію українських фахівців ІРЦ за методиками WISC – IV, Leiter-3, Conners – 3, PEP -3, CASD.

- Створення навчальних зошитів для корекційної роботи та вивчення дисциплін дітей з розладами аутистичного спектру, інтелектуальними порушеннями, аудіоадаптація навчальних матеріалів для дітей з порушеннями зору тощо.

- Навчання вчителів ЗЗСО середньої ланки та просвітницька робота з населенням – розширення аудиторії нефаківців.

Отже, для впровадження інклюзивного навчання вчителі мають змінюватися, причому йдеться про зміни на рівні прийняття нової освітньої парадигми. Сьогодні інноваційні інклюзивні тенденції значною мірою стримуються усталеними традиціями шкільного устрою, умовами, в яких звикли працювати вчителі, звичними стереотипами, знаннями. Ефективність спільного навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами і здорових однолітків залежить від спеціальної підготовки психолого-педагогічних кадрів. При цьому педагоги, які мають загальнопедагогічну освіту, не повинні дублювати дефектологічну підготовку, адже інтегровану та інклюзивну освіту забезпечують насамперед корекційні педагоги. Водночас учителі, вихователі, психологи із загально-педагогічною підготовкою є членами команди психолого-педагогічного супроводу дитини, яка навчається в

закладі освіти, а це потребує формування відповідної складової їх професійної компетентності. Участь батьків у впровадженні та здійсненні інклюзивних навчальних програм є одним із ключових елементів досягнення успіху. Педагоги повинні допомогти їхньому бажанню дати максимальні можливості для реалізації потенціалу дитини, незважаючи на труднощі. А це надання необхідної інформації та консультації, підтримка здатності батьків долати свої страхи й посилити компетентність, формування позитивного ставлення до реалізації творчих бажань дитини.

ПІДГОТОВЛЕНО ГРОМАДСЬКОЮ
ОРГАНІЗАЦІЄЮ “АСОЦІАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА
МАКАРОВА”